

TIPOLOGIA MORMINTELOR DE SECOL X CU ÎNSEMNE DE RANG DIN BAZINUL CARPATIC

Stratificarea socio-militară a societății maghiare, existența unei ierarhii militaro-politice a fost observată de câțiva reprezentanți ai școlii arheologice maghiare¹. Nu a fost urmată, însă, de reprezentantul de marcă al arheologiei austro-ungare de la începutul secolului XX, respectiv de J. Hampel, cel ce a socotit că numai cazurile în care defuncții au beneficiat de înmormântare cu cal pot fi socotite ca morminte maghiare. Aceasta a corespuns foarte bine ideologiei nobiliare a epocii². Potrivit acestei concepții, descălecătorii au fost numai viteji cu costume bogat împodobite, în genul costumației de la sfârșitul secolului³. Aceste concluzii au fost repede preluate și de școlile arheologice slavă, iar mai tarziu de cea săsească și românească⁴.

Analiza stratigrafiei sociale la maghiarii descălecători a fost introdusă de Gy. László în cartea sa apărută în 1944, devenită una din lucrările de referință ale arheologiei maghiare⁵. Introducerea planurilor de necropolă în analiza fenomenelor socio-arheologice a creat noi posibilități de “sociologizare” privind stratificarea socio-militară a descălecătorilor.

Următoarea etapă este reprezentată de activitatea lui B. Szőke, care a împărțit societatea maghiară din secolul X în trei straturi, iar stratul populației de rând în concepția lui este identic cu cultura “Bjelo-Brdo”⁶. Aceasta nu a însemnat nici în concepția lui Szőke că în Bazinul Carpatic ar fi existat o singură etnie în secolul X, ci concluzia mult mai importantă o reprezintă necesitatea de a analiza orizonturile culturale care marchează epocile, evident sub “haina” lor arheologică putându-se “ascunde” nenumărate etnii. Aceste rezultate au influențat foarte mult generațiile care au activat în perioada următoare. Rezultatele lui Gy. László de la mijlocul veacului, și anume existența mării familii patriarhale și alte presupuneri, au fost criticate de tânărul L. Révész⁷ care, bazându-se și pe săpăturile sale de la Karos (pentru care s-a realizat și analiza paleoserologică a defuncțiilor), a dezvoltat în continuare teoria interesantă a lui I. Dienes⁸. Révész, cu aceste presupuneri privind organizarea socio-militară, se referea doar la teritoriul Tisei Superioare, neextinzând analiza în toate sălașurile maghiare din secolul X. După Révész, cu un segment al acestei probleme sociologice, și anume despre necropolele “suitelor militare”, s-a ocupat cunoscutul profesor I. Bóna⁹.

Așa cum reiese din această scurtă prezentare, stratificarea socială a maghiarilor descălecători, de fapt a societății din secolul X, n-a urmărit să sublinieze caracterul etnic, ci pe acela general al stratificării societății din secolul X, atât în ce-i privește pe noii sosiți, cât și pe cei cu care s-au întâlnit.

Reconstituirea stratificării socio-militare am încercat să o urmărim pe baza inventarului mormintelor, dar nu pe baza tuturor pieselor, ci numai a acelor pe care le-am considerat **însemne de rang**. Totodată, considerăm că, prin intermediul înmormântărilor (fiind complexe închise), primim datele cele mai sigure referitoare la imaginea despre viață, moarte, existența de după moarte a descălecătorilor. Pe baza a 2000 de descoperiri funerare (care înseamnă mai mult de 20.000 de morminte), dar și pe baza observațiilor etnografice, putem spune că imaginea “lumii de dincolo” a descălecătorilor nu era deloc una egalitaristă, ci invers, și anume după moarte totul continuă, fiecare individ păstrează locul dobândit sau moștenit în viață. Astfel, manifestarea rangului individual în morminte nu poate fi explicată doar cu o imagine a stratificării sociale după moarte.

¹ Nagy G., 1913, 268-275.

² Bóna I., 1996, 3.

³ Pentru aceasta cel mai bun exemplu este binecunoscuta pictură de la Feszt. Ignoranța față de rezultatele arheologiei contemporane a fost criticată de marele arheolog A. Jóna, care a imputat artistului că în loc de armamentul specific secolului X, cunoscut din morminte, a inclus în desen armamentul husarilor din secolul XIX. Lit.: Révész L., 1999.

⁴ Niederle L., 1931.

⁵ László Gy., 1944.

⁶ Szőke B., 1962.

⁷ Révész L., 1984-85, 615-639.

⁸ Dienes I., 1986, 92-114.

⁹ Bóna I., 1997, 1451-1461.

În cadrul analizei noastre de a stabili stratificarea socială la maghiarii descălecători a trebuit să ținem seamă de două elemente ale înmormântării: *poziția topografică și organizarea mormântului*, respectiv *însemnele de rang* găsite în mormânt.

Trebuie specificat foarte clar că însemnele de rang alcătuiesc numai o parte a inventarului. În cele mai multe cazuri celelalte piese de inventar din mormânt doar însoțesc rangul social simbolizat de însemnele de rang, dar nu pot fi apreciate ca însemne de rang. Astfel, în cazul unui mormânt în care observăm concentrarea însemnelor de rang, nu trebuie să ne mire apariția unei inel de buclă din aur. *Acest obiect doar se încadrează contextului, dar nu poate simboliza caracterul rangului persoanei înmormântate, ci poate fi considerat ca simbolul al bogăției personale.* Aceasta, nu are însă legătură cu rangul personal, ci cu bogăția personală. Deci, trebuie trasată o linie despărțitoare clară (dacă se poate) între *însemnele de rang* și *celelalte* piese de inventar ale mormântului.

Însemnele de rang nu sunt cadourile familiei. Aceste piese au fost folosite de cel înmormântat în timpul vieții sale, ele simbolizând, atât în lupte, dar și în ceremonii etc., statutul său socio-militar. Evident, familia a participat la organizarea mormântului, fiind interesată în propagarea prestigiului familial. Această propagandă a fost reglementată foarte clar în cazul societăților arhaice¹⁰.

Rangul socio-militar, simbolizat prin însemne de rang, putea să se alimenteze din două izvoare: *rangul moștenit*, respectiv *câștigat*.

O problemă foarte importantă o constituie descifrarea simbolului, a "calității", a semnificației (adică nivelul rangului, a poziției) însemnelor de rang. Totodată, la nivelul incipient al problemei se referă și faptul că nu știm sigur dacă *totalitatea însemnelor de rang reprezintă un rang*, sau *fiecare însemn de rang reprezintă un oarecare rang*, iar toate însemnele de rang arată drumul individului în ierarhia de ranguri. Subsemnatul crede în posibilitatea celei de-a doua idei, iar demonstrarea acestei idei este una dintre scopurile lucrării. Pe baza acestor considerații absolut necesare, începem să prezentăm considerațiile noastre despre stratificarea socială în secolul X la maghiarii descălecători.

În cazul maghiarilor, ca și în cazul altor popoare de stepă, cu o organizare militară considerabilă, care necesita existența unei ierarhii militare stricte, aceasta fiind de fapt cheia succesului, ridicarea individului în ierarhia de ranguri este conferită atât de moștenirea personală, cât și de participarea la campaniile militare. Dar, așa cum a arătat W. Pohl, important prestigiu social aveau și persoanele care demonstrau calitate în exercitarea meșteșugurilor¹¹.

Stratificarea socială din secolul X era mult influențată de campaniile militare occidentale și bizantine. Acest fenomen social a creat condiții pentru ca un strat socio-militar să concentreze puterea și să domine situația politico-militară internă până cel puțin spre mijlocul veacului, dar și să ilustreze prin înmormântări poziția sa socio-politică.

În urma cantității uriașe de import de metale prețioase, simbolizarea rangului socio-militar a căpătat dimensiuni atât de clare în locurile funerare, încât putem încerca reconstituirea stratificării socio-militare în Bazinul Carpatic pe baza inventarului mormintelor din secolul X, deoarece, cum vom încerca să arătăm, se observă aproape o "legitate" în compoziția inventarului funerar din diferite morminte, răspândite pe distanțe considerabile între ele. Aceste reglementări (care existau în cadrul comunităților secuiești chiar și în secolul XIX) probabil au descris clar cum, cine, ce și câte însemne de rang poate să ducă în lumea de dincolo. Cum am amintit, această "legitate" de depunere a componenței inventarului funerar putem să o înțelegem ca pe o parte a percepției despre viața de dincolo de moarte care, în contradicție cu creștinismul, nu era egalitaristă, ci considera că după moarte totul continuă, fiecare individ păstrând poziția socială, politică și rangul militar din viață.

Ca și în alte situații, însemne de rang au putut fi obiectele demonstrative care erau folosite evident în cadrul campaniilor militare, și anume armele, respectiv piesele decorate legate de aspectul războinicului (aplicile de harnașament, centura cu aplici, gențile ornamentate cu plăci de argint).

Însemnele de rang cunoscute din necropole reprezintă foarte clar "calitatea" socială a defuncților. Astfel, pe baza cantității descoperite în spațiul sălașurilor maghiare din secolul X, putem aprecia (evident relativ) și "calitatea" lor socială.

De exemplu, centura ornamentată cu aplici trebuia să reprezinte un rang mult mai mic decât sabia cu garnitură de aur, deoarece între numărul de centuri descoperite și săbii există diferențe considerabile (183 de centuri cu aplici, respectiv 3 descoperiri de săbii cu garnitură de aur!!). Am

¹⁰ Bálint Cs., 1976, 234.

¹¹ Pohl W., 1988, 302.

putea formula astfel în felul următor: *cu cât un însemn de rang apare în număr mai mic în descoperiri, cu atât crește importanța sa, respectiv calitatea sa de însemn de rang, puterea sa simbolică.*

În cadrul analizei noastre am folosit statistica însemnelor de rang din 1996: din 144 de necropole cunoaștem 185 de centuri cu aplici, din 83 de necropole 129 de săbii, iar din 21 de necropole 24 de morminte cu aplici de harnașament, de 10 ori geantă cu aplici, de 25 de ori geantă cu placă¹².

Scopul lucrării noastre este de a realiza o tipologie foarte strictă a mormintelor cu însemne de rang, în urma cărei analize “legitatea” presupusă să devină clară, iar componența mormintelor cu însemne de rang să nu poată fi interpretată ca rodul întâmplării, ci ca o consecință a existenței unei “societăți de rang” (ranking society)¹³ foarte precis stratificată, respectiv a unei organizări militare la rândul ei eficientă, iar urmele acestei stratificări le regăsim în componența inventarului funerar din secolul X.

Însemnele de rang.

Însemnele de rang ilustrează de cele mai multe ori realitățile sociale, tipul de societate care a creat aceste simboluri de putere și prestigiu. În cazul realităților socio-militare din secolul X este evident că piesele care au devenit însemne de rang oglindesc realitățile societății maghiare, caracterul formelor de prestigiu care dominau în mentalitatea membrilor societății din perioada respectivă. Dintre acestea, evident, majoritatea erau legate de prestigiul *războiului, a războinicului*. Stratificarea dintre rangurile indivizilor cu însemne de rang o putem urmări, cum am mai amintit, pe baza “calității” și “cantității” acestor însemne.

Caracterul războinic al organizării politico-militare din secolul X este subliniat și de utilitatea însemnelor de rang întâlnite în morminte, aceste obiecte fiind legate de război, de piesele recipiente ale războinicului, respectiv de ajutorul acestuia, calul.

Sistematizând însemnele de rang după funcționalitate, obținem următoarele categoriile:

I. arme

II. centura cu aplici

III. piesele de mare valoare atârinate pe centură: geantă decorată cu plăcuță din metal prețios (Pl. II, 2), geantă decorată cu aplici

IV. aplici de harnașament.

Aceste ultime categorii de însemne de rang sunt puse sub semnul întrebării de mai mulți specialiști¹⁴. Mi se pare însă că, din punctul de vedere al caracterului lor (ele sunt legate de echipamentul militar), dar și din analogiile cu alte epoci (ca de exemplu epoca avară¹⁵), precum și din punctul de vedere al cantității cunoscute din mormintele descoperite în spațiul Bazinului Carpatic, pot fi interpretate ca însemne de rang.

I. Arme

I. A. Săbiile simple. Prima armă care poate fi interpretată ca însemn de rang este sabia simplă, nedecorată cu plăci din metale prețioase. În cadrul acestei teme ne interesează simbolistica sabiei. Principala întrebare este ce tip de rang poate să simbolizeze acest tip de armă, respectiv dacă poate să ilustreze prestigiu social.

La începutul epocii medievale săbiile reprezentau o valoare foarte mare, chiar și fără decor cu garnitură din metal prețios. Producția unei arme cerea 10-15 ore¹⁶, putând să aibă valoare importantă în epocă, cum menționează și informațiile scrise¹⁷.

Din punctul de vedere al numărului săbiilor, necropolele pot fi încadrate în două categorii:

I. Necropolele cu mai multe morminte cu săbii.

II. Necropole care conțin doar o sabie.

¹² Datele lui L. Révész, pe care le-am completat cu datele pe care le cunosc despre necropolele nepublicate din Transilvania: Alba Iulia-Stația de Salvare - nec. II, Cluj-str. Pata, Deva-Micro 15.

¹³ Berreman G. D., 1981, 10.

¹⁴ Bálint Cs., 1991, 139-145; Szöke B., 1962, 21.

¹⁵ Szentpéteri J., 1993, 49-63.

¹⁶ Bálint Cs., 1971, 91.

¹⁷ Kovács L., 1990, 40, nr.3.

În această parte a lucrării ne interesează simbolistica sabiei, respectiv ce fel de rang socio-militar putea să reprezinte acest tip de armă?

Ca și în cazul celorlalte însemne de rang, am încercat să sistematizez și săbiile simple pe baza asocierilor cu alte însemne de rang, clasificate în IV grupe¹⁸.

Mormintele cu această piesă în inventar se răspândesc inegal în Bazinul Carpatic: în unele zone observăm concentrări importante de săbii simple, din alte zone lipsesc cu desăvârșire. Aici trebuie să menționăm zona *Tisei Superioare*, de unde cunoaștem 45 de săbii simple, care reprezintă 34,88% din totalitatea numărului de săbii cunoscute din mormintele Bazinului Carpatic în secolul X. O altă zonă de concentrare este zona *Clujului*, respectiv necropolele cunoscute din orașul de pe Someș (din str. Pata și str. Zápolya). Astfel, de aici cunoaștem procentajul cel mai mare de săbii dintr-o necropolă din Bazinul Carpatic raportat la numărul de morminte cunoscute, respectiv 36,36% (necropola din str. Zápolya¹⁹).

În necropolele din celelalte zone săbii apar în număr foarte mic, de cele mai multe ori o sabie pe necropolă.

Mormintele având ca inventar săbii simple, pe baza însemnelor de rang asociate, se grupează în cinci grupe²⁰ (vezi harta nr. II: grupa C; harta nr. III: grupa D1-D2; harta nr. IV: grupa D3). Morminte de acest tip sunt cunoscute atât din necropolele suitelor militare, cât și din grupuri de morminte sau din necropolele populației de rând (cu mai multe sute de morminte)²¹.

1. În mormintele *grupeii I*, pe lângă sabie mai sunt cunoscute, din categoria însemnelor de rang, centura decorată cu aplici, respectiv aplicile de harnașament. Acestei grupe aparțin mormintele de la Cluj-str. Pata - m. 25, Ládánybene-Benepuszta, Kétpó. Această grupă corespunde cu grupa III a centurii decorate cu aplici.

2. *Grupeii a II-a* aparțin mormintele de la Bana - m. 1 și de la Kenézlő - nec. I/m. 3, 14. Însemnele de rang specifice sunt sabia simplă, centura decorată cu aplici și geanta decorată cu plăcuță.

3. În cadrul *grupeii a III-a* observăm un fenomen interesant. În mormintele acestei grupe nu mai apare centura decorată cu aplici ci, pe lângă sabie, este cunoscut doar geanta decorată cu aplici. Acestei grupe aparțin mormintele de la Karos - nec. II/41²², Újfehértó²³ și Bodrogszerdahely - m. 3²⁴.

4. Însemnele de rang specifice *grupeii a IV-a* sunt sabia și centura decorată cu aplici. Acestei grupe aparțin mormintele de la Szered-Mácsédi dombok²⁵, Nagykörös²⁶, Tiszaszederkény²⁷, Gádos²⁸, Bihar-Somlyóhegy²⁹, Földeákról³⁰, Gödöllő-Öregyhegy³¹, Budaörs-Tüzkőhegy³², Budapest-Pestlőrinc³³, Cluj-Zápolya³⁴, Szeged-Jánosszállás³⁵, Nagymágocs³⁶, Rétközberencs³⁷, Szabadkigyós³⁸ și Tiszaeszlár-Bashalom³⁹.

5. *Grupa a V-a* este cea mai săracă din punctul de vedere al însemnelor de rang, inventarul mormintelor constând doar din arme folosite în lupta la distanță. Indivizii acestui grup de multe ori nu

¹⁸ Gáll E., 1999, 192.

¹⁹ Este vorba de necropola de la Cluj-str. Zápolya (Dostoievski), care a conținut 11 morminte, din care în 4 morminte a fost depusă sabia.

²⁰ Gáll E., 1999, 195-196.

²¹ Gáll E., 1999, 196.

²² Révész L., 1996a, 23, Tab. 55-58.

²³ Jösa A., 1914b, 201-206.

²⁴ Erdélyi I., 1961-62, 17-30.

²⁵ Nec. I/m. 1/57. Lit.: Tocik A., 1968, 40-49.

²⁶ Mormântul 2. Lit.: Dienes I., 1960, 180-181, Tab. XXIX, 4, XXX, 1, 2-24, 25-47.

²⁷ Mormântul 2. Lit.: K. Végh K., 1992, 62-67.

²⁸ Mormântul 2. Lit.: Fettich N., 1937, 102-104.

²⁹ Mormântul 8. Lit.: Karácsonyi J., 1903, 410, Abb. 14-16.

³⁰ Bálint Cs., 1991, 220.

³¹ Supka G., 1911, 180-183.

³² Írásné Méliș K., 1992, 95-108.

³³ Bálint Cs., 1980, 241-250.

³⁴ Mormântul 1. Lit.: Kovács I., 1942, 86-91, Abb. 1-3, 1-4, 7-10.

³⁵ Mormântul 5. Lit.: Dienes I., 1959, 145-158.

³⁶ F.É.K., 1962, No. 722.

³⁷ Mormântul 2. Lit.: Dienes I., 1961, 171.

³⁸ Mormântul 1. Lit.: Bálint Cs., 1971b, 49-86.

³⁹ Tiszaeszlár-Bashalom - nec. I/m. 10, nec. II/m. 1, 6, 8: Dienes I., 1957, 24-37; K.K., 1996, 188.

au beneficiat nici de înmormântarea cu resturile calului⁴⁰. Acest fenomen scoate în evidență prestigiul social al indivizilor sau puterea economică a celor care au putut beneficia de acest ritual⁴¹.

I. B. Săbii cu garnitură de metal prețios. O categorie restrânsă a însemnelor de rang, demonstrând și importanța lor ca însemn de rang pentru persoanele cu un statut social superior, este reprezentată de săbiile cu garnitură de metal prețios. Decorul de plăcuțe din aur sau argint a fost montat pe mânerul, garda și buterola acestei arme. Piesa cea mai cunoscută este "sabia de la Viena", însă noi ne ocupăm în această lucrare de însemnele de rang care au făcut parte din categoria inventarului mormintelor, deci piesa cu pricina este nefolosibilă pentru analiză.

Deja am amintit de valoarea mare a săbiilor. Însă piesele cu garnitură de metal reprezintă, fără îndoială, o valoare mult mai mare ca săbiile simple. La aceasta se adaugă faptul că săbiile/spadele din epoca migrațiilor reprezentau fără îndoială însemne de rang; fenomenul poate fi urmărit de la huni, gepizi până la avari⁴².

Săbiile cu garnitură de metal le-am încadrat în două grupe:

I. B. 1. Săbii cu garnitură de aur

I. B. 2. Săbii cu garnitură de argint

Încadrarea în două grupe nu a fost determinată doar de tipul de metal al garniturii, ci și de celelalte însemne de rang ale respectivelor morminte, de celelalte piese din inventarul mormintelor și, nu în ultimul rând, de tipul și caracterul înmormântărilor.

I. B. 1. Săbii cu garnitură de aur (Pl. I. 2-4, III. 2.)

Aceste morminte sunt izolate (Gesztéréd, Zemplin) sau reprezintă mormântul cel mai fastuos din necropolele "suitelor militare" (Rakamaz - m. "A"), cu însemne de rang alcătuite din: centură cu aplici foarte bogat decorată, aplici de harnașament, plăci de geantă, alături de alte piese de aur (inele digitale, inele de buclă, brățări, inele de gleznă, butonașe din aur etc.) (vezi harta nr. I: grupa A.).

În mormintele cu săbii cu garnitură de aur majoritatea inventarului este confecționat din aur. Astfel, în mormântul de la Zemplin inelele de tâmplă, colanul, inelele de gleznă sunt confecționate din aur⁴³. Tot din acest material sunt confecționate și componentele costumului funerar al defunctului deșus în mormântul fastuos de la Gesztéréd: butonașele, brățara de tip panglică, plăcuțele de pe caftan⁴⁴, precum și plăcuțele mortuare din mormântul "A" de la Rakamaz⁴⁵.

I. B. 2. Săbii cu garnitură de argint sunt cunoscute numai din necropole. Din acest punct de vedere, pot fi încadrate în două tipuri:

1. Necropolele "suitelor militare"⁴⁶: Karos - II/m. 11 (Pl. II, 1), 50, 52; III/m. 11; Tizasüly-m. 1⁴⁷.

2. Grupuri de morminte⁴⁸: Arad-Ceala - m. 1⁴⁹, Tarcal - m. 1⁵⁰.

Mormintele cu săbii cu garnitură de argint se încadrează în trei subgrupe⁵¹:

1. *Subgrupa I.* este alcătuită de mormintele de la Karos (II/52, III/11) și de la Tarcal (1). Însemnele de rang ale acestor morminte sunt: sabia cu garnitură de argint, centura cu aplici, geanta decorată cu plăcuță de argint, aplici de harnașament din argint aurit (în toate cele trei morminte), iar în mormintele 52/II și 11/III de la Karos mai apare și tolba decorată cu aplici.

2. *În subgrupa II.* încadrăm mormintele 50/II de la Karos, respectiv mormântul 1 de la Tizasüly. Însemnele de rang care apar în aceste morminte: sabia cu garnitură de argint, centura decorată cu aplici.

⁴⁰ Asemenea morminte: Gâmbaș - m. 1, Cluj-str.Pata - m. 4, Blandiana B - m. 11, Csongrád-Vendelhalom - m. 32, Kál-Legelő - 52, Tiszaderzs-Kupasor etc.

⁴¹ Nu poate fi interpretată drept caracter etnic o manifestare a prestigiului social, a poziției sociale, așa cum este interpretată de mulți istorici și arheologi.

⁴² Bóna I., 1993; Harhoiu R., 1998; László Gy., 1955.

⁴³ Budinsky-Kricka V.-Fettich N., 1973, Abb. 12, 1-6.

⁴⁴ Kiss L., 1938, 15, 16; K.K., 1996, im. 1-2.

⁴⁵ K.K., 1996, 115: im.6.

⁴⁶ Révész L., 1996a, 102-107.

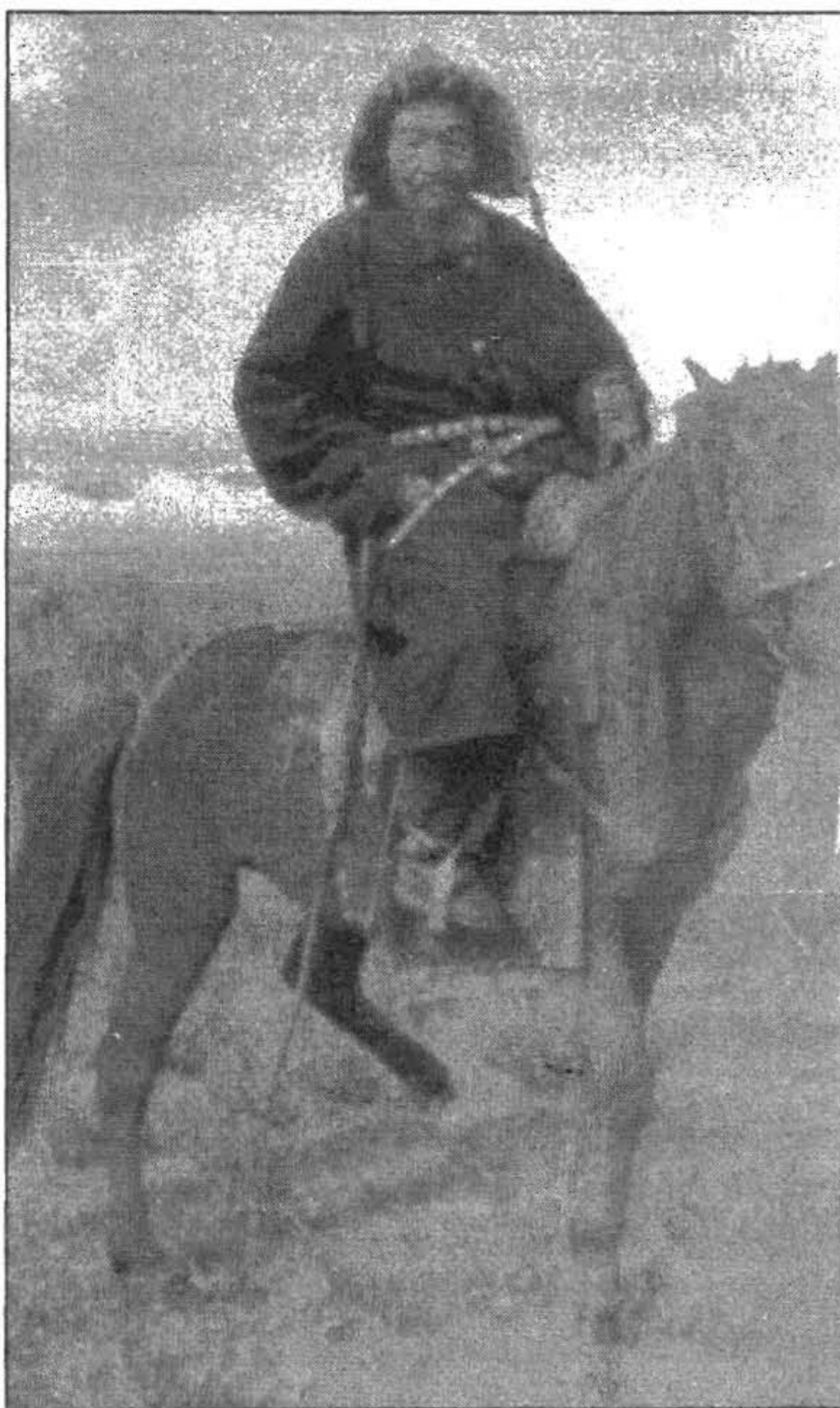
⁴⁷ Madaras L., 1985, 304-305.

⁴⁸ Révész L., 1996a, 102-107.

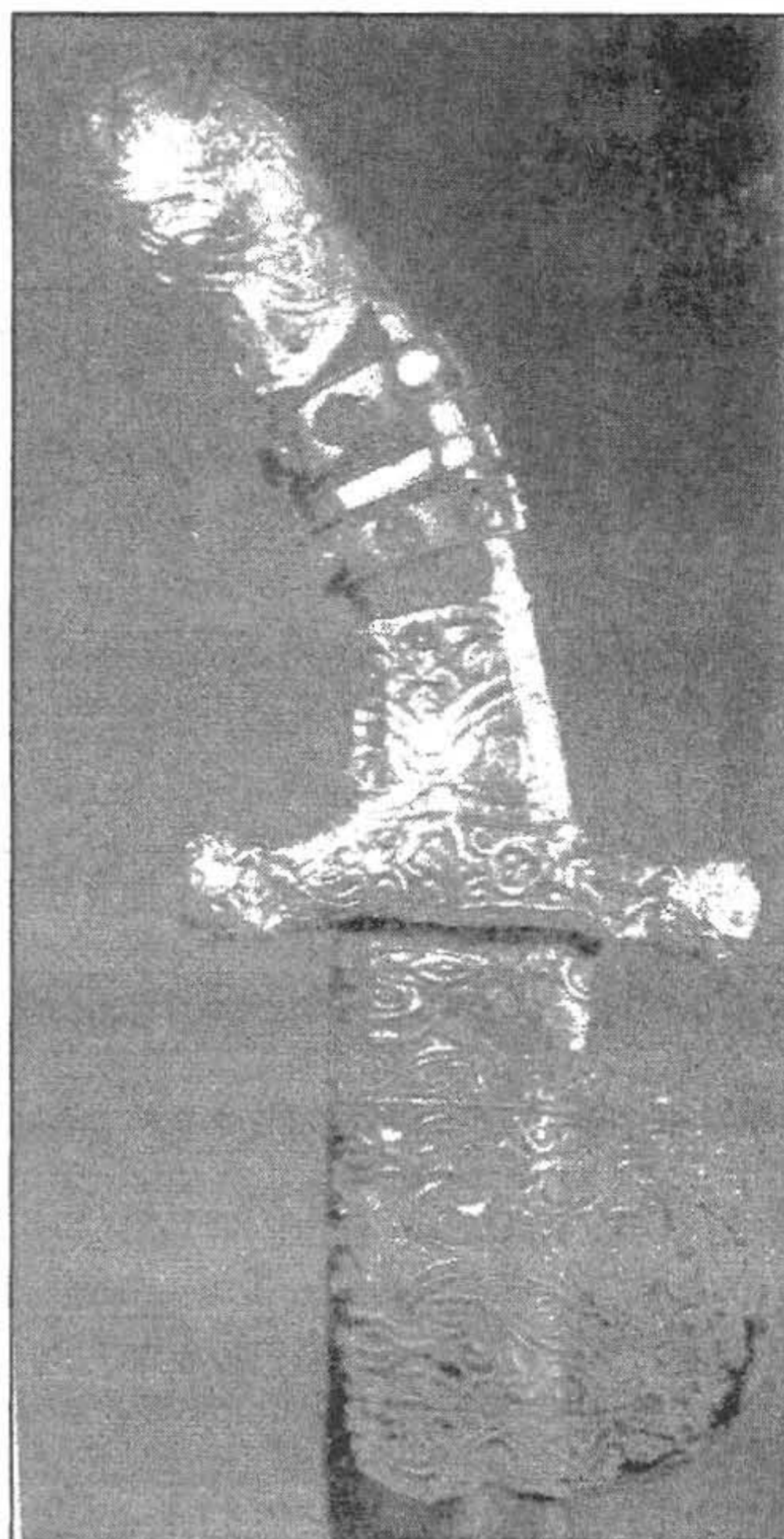
⁴⁹ Dörner E., 1970, 445-465.

⁵⁰ Jóna A., 1895, 75-76.

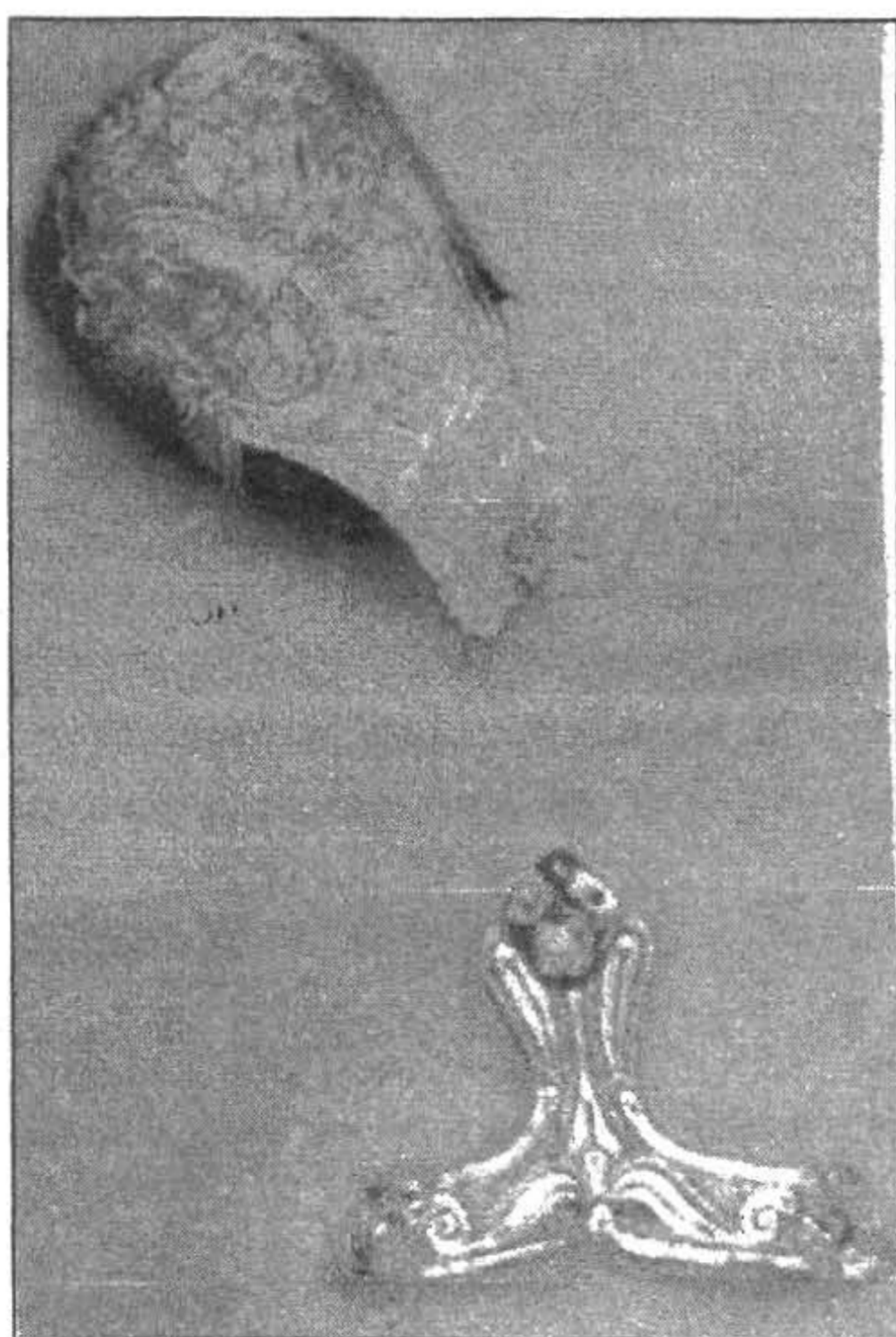
⁵¹ Gáll E., 1999, 200-201.

1

2

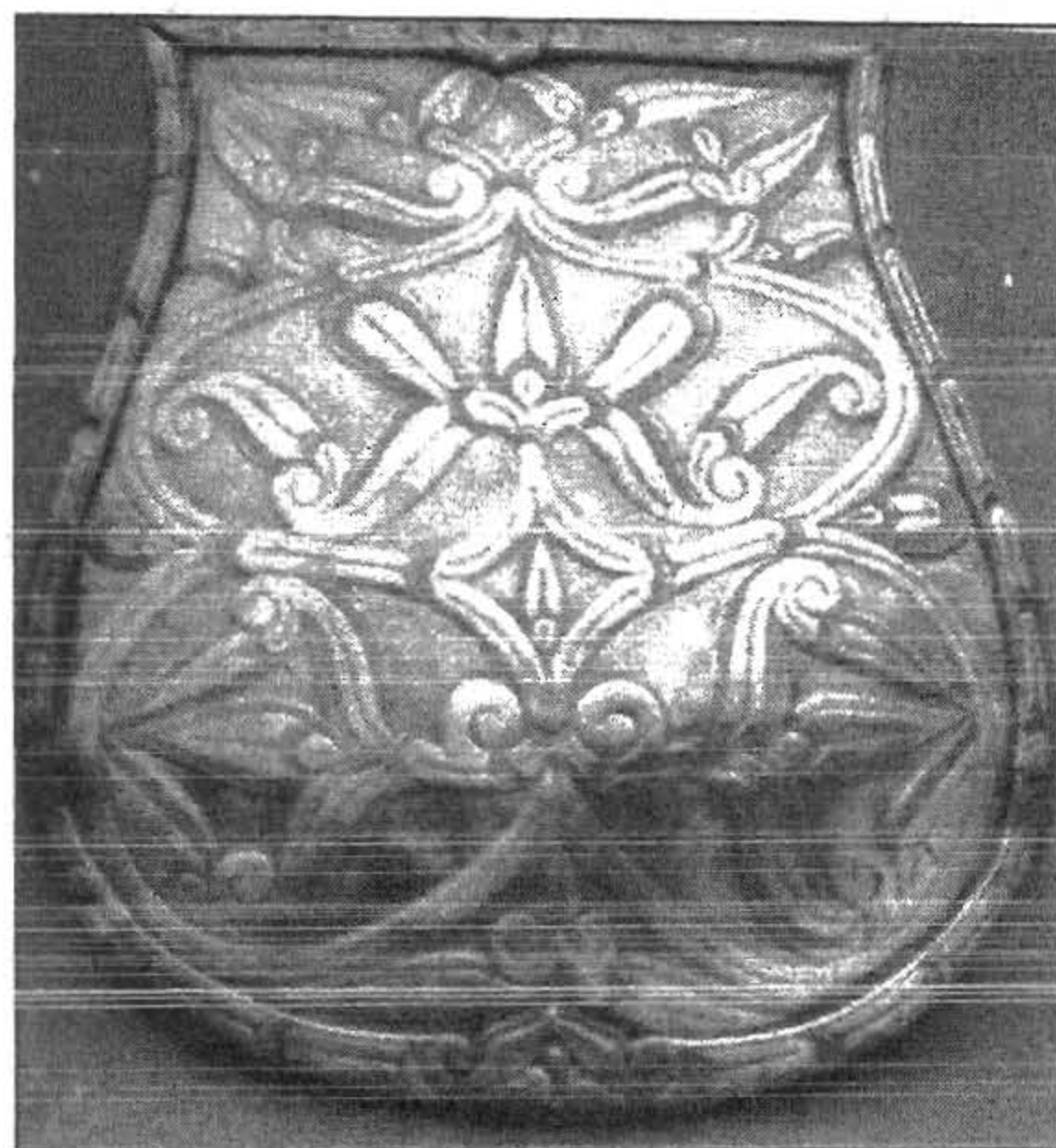

3

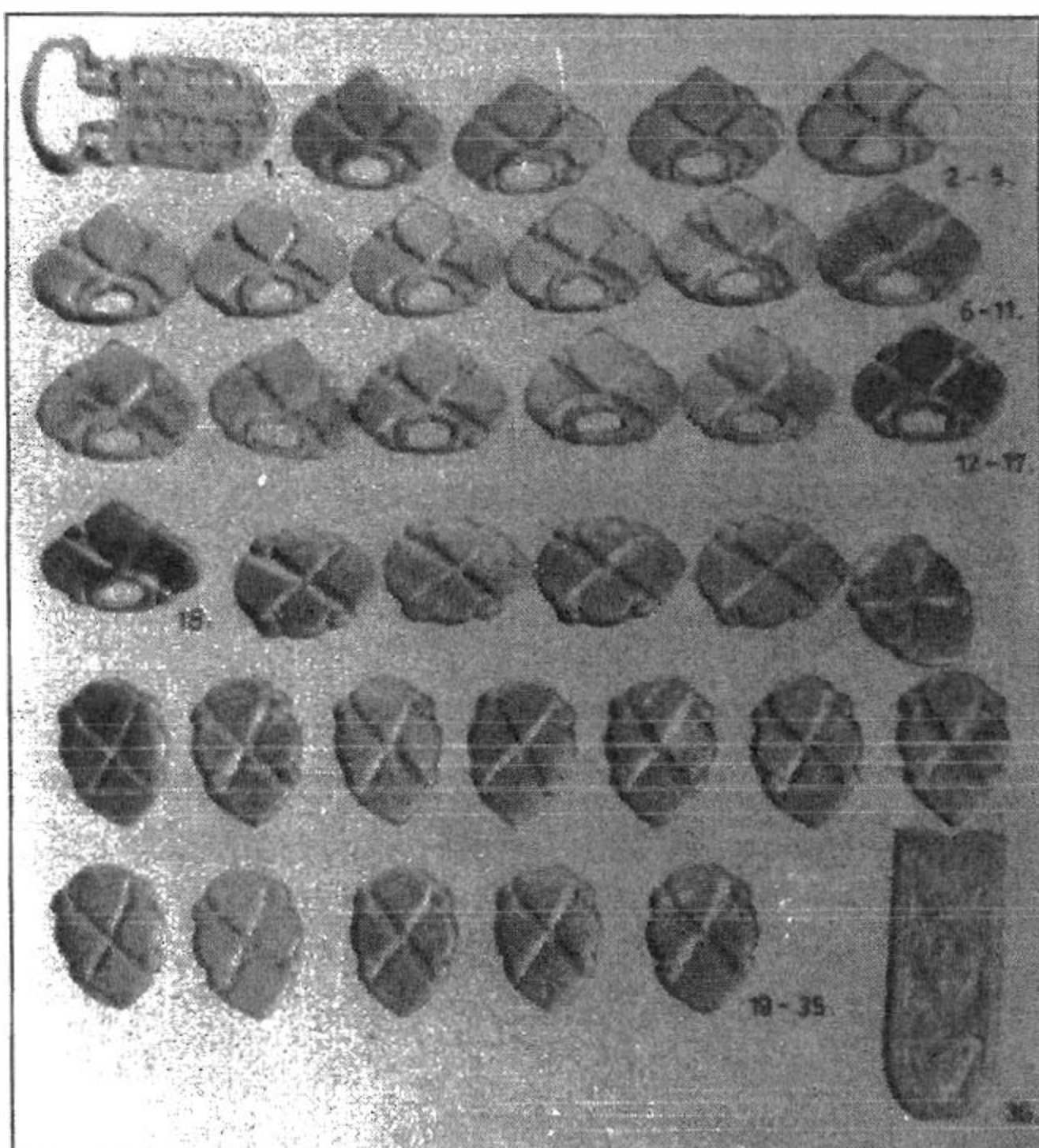

4

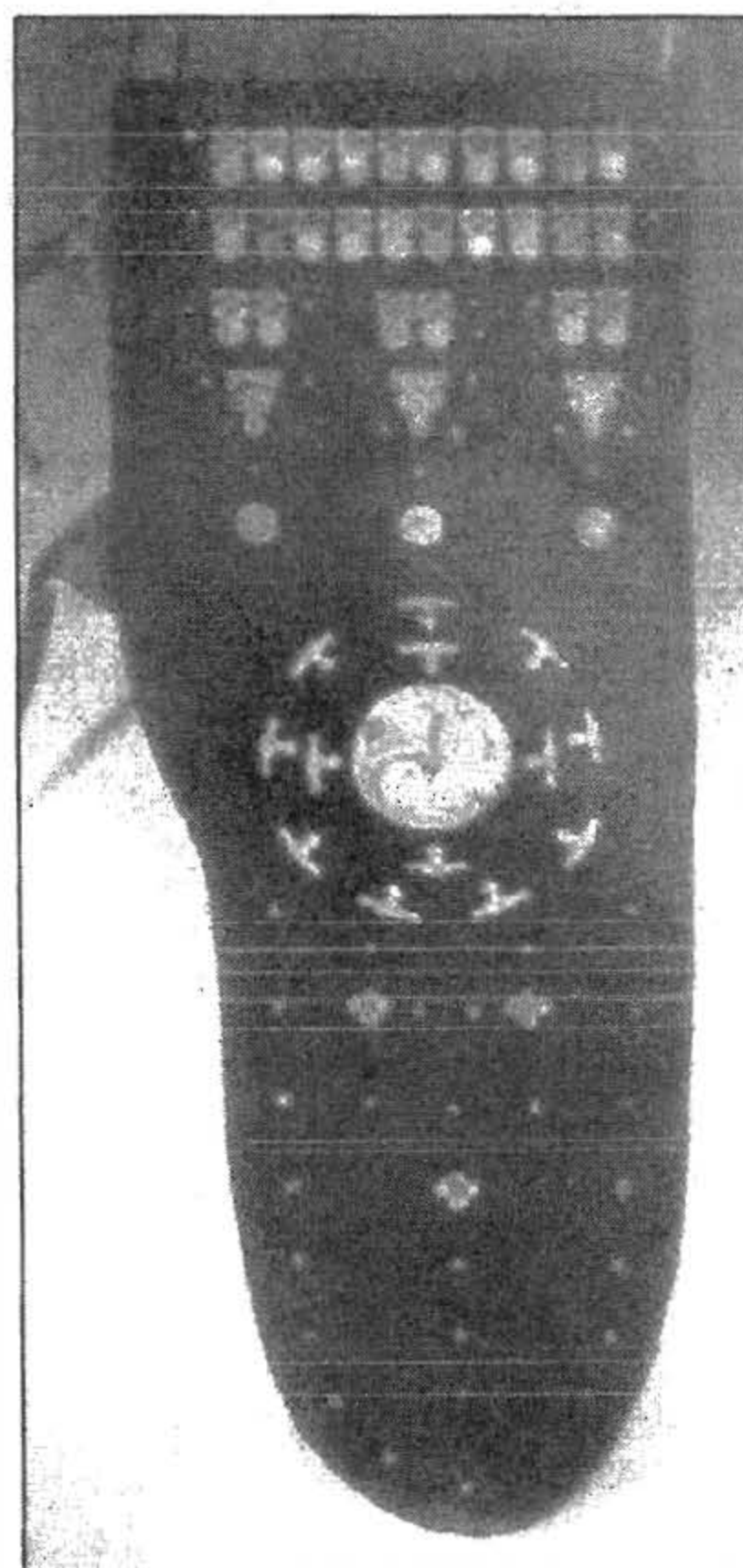
Planşa I. 1. Portul centurii decorate cu aplici; 2. Sabia cu garnitură de aur de la Viena; 3. Garnitura de aur a sabiei de la Geszteréd; 4. Butozul de aur al sabiei de la Rakamaz - m."A".

2

3

4

Planșa II. 1. Sabia cu garnitură de Ag. de la Karos - nec. II/m. 52; 2. Geantă decorată cu plăcuță de la Rakamaz - m. „A”; 3. Centura decorată cu aplici de la Karos - nec. III/mormântul 11; 4. Tolba decorată cu arc de la Karos - nec. II/m. 52.

3. În subgrupa III. sunt încadrate mormintele 11/II de la Karos și mormântul 1 de la Arad-Ceala. Caracteristica principală a acestor morminte este mai ales lipsa centurii cu aplici, dar și a altor însemne de rang; doar la Karos apare geanta decorată cu aplici⁵².

I. C. *Tolba de arc decorată cu aplici* (Pl. II, 4). Folosirea tolbei de săgeți a cunoscut o răspândire generală în secolele VIII-X în întinse regiuni ale stepelor Eurasiei. Acest fenomen poate fi constatat într-un număr important de morminte din Bazinul Carpatic⁵³, dar într-un număr mai mic s-a constatat că tolba ar fi fost decorată cu aplici din argint aurit. Așa cum bine a observat și L. Révész, mormintele din care sunt cunoscute, inventarul acestor morminte, modul de decorare a acestor piese subliniază posibilitatea ca ele să fi avut rolul de a simboliza statutul socio-militar al individului. Pe lângă aceste observații pur arheologice, cunoaștem și izvoare narrative despre simbolistica decorului pe piesele amintite. Tot în acest sens credem că numărul mic de tolbe decorate cu aplici subliniază, o dată în plus, posibilitatea ca piesele decorate cu aplici să nu fi fost folosite de oricine. La aceasta se adaugă că aceste tolbe decorate apar în inventarul grupului de morminte cel mai fastuos din Bazinul Carpatic, deși trebuie menționat că nu sunt cunoscute din mormintele care conțin sabie cu garnitură de aur. Aspectul foarte interesant este că mormintele cu tolba de arc decorată cu aplici se concentrează în exclusivitate în necropolele din zona Tisei Superioare.

Pe baza însemnelor de rang cunoscute din morminte, am delimitat trei grupe:

1. În prima grupă am încadrat mormintele 52 din necropola II (Pl. II, 4) și 11 din necropola III de la Karos⁵⁴. Inventarul de însemne de rang cuprinde: sabie cu garnitură de argint, centură cu aplici, geantă decorată cu plăcuță de argint, aplici de harnașament din argint aurit.

2. În grupa a doua am încadrat mormântul 3 din necropola I de la Kenézlő⁵⁵, respectiv mormintele de la Streda nad Bodrogom (Bodrogszerdahely) descoperite în 1937⁵⁶. Însemne de rang asociate în aceste morminte sunt sabia fără garnitură de metal prețios, aplicile de centură și geanta decorată cu plăcuță de argint.

3. Grupei a treia de morminte având ca inventar tolba de arc decorată cu aplici aparțin mormintele 2 și 3 de la Eperjeske⁵⁷. Este grupul cel mai sărac, deoarece nu mai cunoaștem alături de piesa în discuție decât geanta decorată cu plăcuță de argint.

Ce observații se desprind? În primul rând, aceste morminte apar exclusiv în cadrul necropolelor denumite "cimitire ale suitelor militare"⁵⁸, în mormintele considerate "conducătoare" ale acestor locuri de înmormântare. Din mormintele singulare lipsește cu desăvârșire acest tip de piesă.

Dar, pe baza celorlalte însemne de rang cunoscute din aceste morminte, și acest grup de indivizi era stratificat. Astfel, dacă în prima grupă apare un lot important de însemne de rang, constând din sabie cu garnitură de argint, centură cu aplici, geantă decorată cu plăcuță de argint, aplici de harnașament din argint aurit, în grupele următoare observăm o reducere simțitoare a însemnelor depuse. În grupa a doua sabia nu mai beneficiază de garnitură de metal prețios, în schimb este depusă centura decorată cu aplici și geanta decorată cu plăcuță de argint, iar în grupa a treia nu mai găsim alături de tolba decorată cu aplici de argint decât geanta decorată cu plăcuță de argint. Fără îndoială, după părerea noastră, aceasta nu mai poate fi considerată ca simplă coincidență sau, așa cum vom putea observa, asemenea "coincidențe" apar de prea multe ori.

II. Centura cu aplici (Pl. I, 1)

Centura a jucat un rol important în viteza de reacție a luptătorului nomad. Partea superioară a corpului călărețului nu putea fi împiedicată în mișcare, astfel anele, geanta se atârnavă de centură. Nu este de mirare că acest tip de obiect cu timpul a devenit un însemn de rang. Funcția de însemn de rang a centurii cu aplici, ca simbol a prestigiului și al rolului socio-militar, a fost demonstrată în lucrările anterioare⁵⁹. Chiar dacă au apărut păreri diferite în ultima perioadă, n-au reușit să demonstreze contrariul⁶⁰.

⁵² Révész L., 1996a, Tab. 18.

⁵³ În 1996 L. Révész a strâns 19 descoperiri în Bazinul Carpatic. Lit.: Révész L., 1996a, Tab. 93.

⁵⁴ Révész L., 1996a, 26-28, 35-36; Tab. 78-90, 120-129.

⁵⁵ Jóna A., 1914a, im. XIII.

⁵⁶ Erdélyi I., 1961-62, 17-18; Tab. I.

⁵⁷ Mormântul 2. Lit.: Kiss L., 1920-22, 44-45, im. 6; mormântul 3: Kiss L., 1920-22, 45-47, im. 7-12.

⁵⁸ Révész L., 1984-85, 615-639.

⁵⁹ U. Köhalmi K., 1972, 182-194; László Gy., 1955, 158-185; Dienes I., 1964, 79-80.

⁶⁰ Kristó Gy., 1996, 168.

Ca și în cazul altor popoare ale stepii (avari de exemplu), folosirea ca însemn de rang a centurii decorate cu aplici este cunoscută și la maghiarii descălecători. Aplicile, care decorau centura, au fost confecționate din aur, argint, bronz.

Funcția de însemn de rang este subliniată de două observații:

1. Din 20.000 de morminte cunoscute din secolele X-XI doar din 184 (sau 186) este cunoscut acest tip de piesă.

2. De foarte multe ori s-a putut constata existența centurii simple în morminte, observate "in situ" la Sered-Macsedi dombok-nec.I.⁶¹, respectiv sunt cunoscute accesoriile acesteia⁶².

Contextul apariției centurilor cu aplici subliniază realități interesante. Din unele necropole cunoaștem mai multe morminte având ca inventar centura cu aplici, ca la Karos - nec. II-III⁶³, Kenézlő - nec. I-II⁶⁴, Tiszaeszlár-Bashalom - nec. I-II⁶⁵, Tiszavasvári-Aranykerti tábla⁶⁶, Algyő⁶⁷, Homokmégy-Halom⁶⁸, Nagyszentmiklós-Puszta Bukova⁶⁹, Harta-Tsz. Homokbánya⁷⁰, Szered-Mácsédi dombok⁷¹. În foarte multe necropole nu apare deloc centura decorată cu aplici.

Cantitatea aplicilor pe centură este o altă problemă de discutat. Cunoaștem mai multe situații când centura a cuprins ca "panglica strălucitoare" brăul iuptătorului, ca în mormintele de la Zemplin, Karos, Geszteréd. În multe morminte având ca inventar centura, aceasta era împodobită doar cu câteva aplici.

Lista acestor descoperiri este următoarea:

1. Algyő - mormântul 37 cu 5 aplici pe centură⁷².
2. Beregovo (Beregszász)-Kishegy - mormântul 1 cu 5 aplici pe centură⁷³.
3. Cluj-Zápolya - mormântul 1: 7 aplici de centură și o cataramă⁷⁴.
4. Deva-Micro 15 - mormântul 2? sau 3?: alături de resturile calului, a plăcilor arcului și a săgeților au apărut câteva aplici de centură⁷⁵.
- 5.-6. Karos-Eperjeszög - necr. II/mormintele 2, 61. Din mormântul 2 este cunoscută o aplică, iar din mormântul 61 patru aplici⁷⁶.
7. Kenézlő-Fazekasszug - necr. I/mormântul 14: o limbă de curea, respectiv o aplică⁷⁷.
8. Prsa - mormântul 103 cu 4 aplici de centură⁷⁸.
9. Püspökladány-Eperjesvölgy - mormintele 56 și 297: s-au găsit câteva aplici⁷⁹.
10. Rakamaz-Gyepiföld - m.2: tolbă cu vârfuri de săgeți, plăcuță mortuară, inele distribuitoare, aplici de centură și cataramă, amnar, zăbală de mânzi, resturile calului. Lit.: Révész L., 1999, 275.
11. Sárrétudvari-Hizóföld - mormintele 84, respectiv 112: câte o aplică de centură⁸⁰.
12. Sárrétudvar-Órhalom ? : o aplică de argint împreună cu alte piese de inventar funerar ca: tolbă, plăcile arcului, piese de harnașament, fragmente de sabie⁸¹.
13. Șeitin - mormântul 1: 7 aplici⁸².

⁶¹ Tocik A., 1968, 40-49.

⁶² Karos, Kenézlő, Timișoara-Ciorenii - m. 16, Blandiana "A" - m. 2 etc.

⁶³ Révész L., 1996a, 107-118.

⁶⁴ Jóna A., 1914a, 303-344; Fettich N., 1931, 78-119.

⁶⁵ Dienes I., 1957, 24-37.

⁶⁶ Mormântul „B” și mormântul 7. Lit.: Dienes I., 1972, 65.

⁶⁷ Kürti B., 1978-79, 323-347.

⁶⁸ Npublicat.

⁶⁹ Kisléghi N.Gy., 1904, 417-421

⁷⁰ *Rég. Füz.* Ser. I, No. 14, 1961, 50-60.

⁷¹ Tocik A., 1968, 40-49.

⁷² Kürti B., 1978-79, 336.

⁷³ Lchóczy T., 1900, 398-402.

⁷⁴ Kovács I., 1942, Tab. III, 5.

⁷⁵ Informații personale.

⁷⁶ Révész L., 1996a, 16, 30; Tab. 5, 14; 97, 13-16.

⁷⁷ Jóna A., 1914a, 319-323.

⁷⁸ Tocik A., 1968, 38-40.

⁷⁹ M. Nepper I., 1994, 157.

⁸⁰ M. Nepper I., 1994, 155.

⁸¹ M. Nepper I., 1994, 155.

⁸² Mărghitan L., 1965, Fig. 2, 1-7.

14. Szabadkigyós-Páliget - mormântul 1 cu o cataramă, o aplică, o limbă de curea care aparțineau centurii decorate cu aplici⁸³.

15. Tiszabercel-Újsor - inventarul mormântului 2 conținea două limbi de curele, respectiv 5 aplici⁸⁴.

16. Tiszaeszlár-Bashalom - necr. II/mormântul 8: o cataramă și o aplică⁸⁵.

Parcurgând această repertoriere, am putut constata că mormintele care prezintă ca însemn de rang centura cu aplici, dar cu un număr mic de aplici pe centură, nu sunt și cele mai fastuoase, ci se integrează în categoria mormintelor cu structura mai simplă a inventarului⁸⁶. A rămas suspect că, în cazul celor mai fastuoase morminte, centurile n-au suferit nici o distrugere. Astfel, s-a conturat ideea că în aceste morminte au fost de fapt depuse centuri decorate cu un număr redus de aplici sau, cu alte cuvinte, centura nu a fost distrusă, așa cum apreciau în totalitate cercetătorii anilor '40-'70, care susțineau practicarea ritualului distrugerii centurii în timpul înmormântării⁸⁷. Probabil aceste centuri cu aplici au fost complete, iar numărul de aplici reprezenta și el un simbol al statutului social, al rangului social⁸⁸. Într-o încercare s-a propus determinarea unor grupe de morminte pe baza cantității aplicilor pe centură⁸⁹.

Argumentația autorului se bazează pe următoarele observații:

1. E. Tóth H., prin observațiile sale despre aplicile care au fost deteriorate înainte de a fi depuse în mormânt, nu face altceva decât să sublinieze argumentația noastră. Astfel, când centura este avariata în timpul ritualului, distrugătorii fac demersurile nu pentru demontarea de pe centură a aplicilor, ci pentru a avaria, a lăsa urme pe aplici. Însă, pe centurile cu aplici cu un număr mic de aplici nu observăm deloc semne de deteriorare a pieselor⁹⁰.

2. Numărul mic de aplici pe centură corespunde unui rang social mai puțin proeminent. Totodată, această constatare este sprijinită și de ideea că în mormintele cele mai fastuoase apar centurile decorate cu cele mai multe aplici. Trebuie menționat că există și excepții; astfel, trebuie amintit mormântul 29 din necropola II. de la Karos care nu poate fi echivalat cu inventarul mormintelor de conducători, dar, din punctul de vedere al numărului de aplici, îl depășește pe "conducătorul" din mormântul 52 al acestei necropole.

În urma celor prezentate putem afirma că problema fragmentării cu scop ritualic a centurilor decorate cu aplici trebuie tratată cu multă grijă. Autorul acestor rânduri crede că, potrivit observațiilor de mai sus, numărul mic de aplici pe o centură nu are o legătură directă cu tratamentul de deteriorare a centurii (mai ales dacă singurul argument este numărul mic de aplici!!).

Pe baza asocierilor cu celelalte însemne de rang din inventar, mormintele conținând centura cu aplici au fost încadrate în zece grupe. Din punctul de vedere al inventarului, între mormintele celor zece grupe observăm o stratificare importantă.

I. În **grupa I** se observă o concentrare importantă a însemnelor de rang. Pe lângă centura cu aplici, celelalte însemne de rang sunt săbiile cu garnitură de aur. Acestui grup aparțin mormintele izolate de la Zemplin (Pl. III, 3)⁹¹ și Geszteréd⁹², respectiv mormântul "A" de la Rakamaz⁹³.

II. În cadrul celei de-a **doua grupe**, se remarcă la fel concentrarea importantă a însemnelor de rang. În contradicție cu grupa anterioară, mormintele acestei grupe aparțin necropolelor "suitelor militare" sau constituie grupuri de morminte. Mormintele: Karos - nec. II/50, 52; nec. III/11 (Pl. II, 3)⁹⁴, Tarcal - m. 1⁹⁵.

⁸³ Bálint Cs., 1971a, 51.

⁸⁴ Kiss L., 1937, 240-246.

⁸⁵ Dienes I., 1959, 152.

⁸⁶ Gáll E., 1999, 189-214; am încadrat aceste tipuri de inventare de morminte în grupele IV-VIII ale grupului de morminte cu inventar caracteristic de centură cu aplici.

⁸⁷ Acest fenomen a fost legat mai ales de frica revenirii mortului din viața de dincolo: Lit.: László Gy., 1955, 262-263.

⁸⁸ Révész L., 1996a, 120.

⁸⁹ Gáll E., 1999 (sub tipar).

⁹⁰ Cel puțin pe aplicile care sunt publicate până la ora actuală.

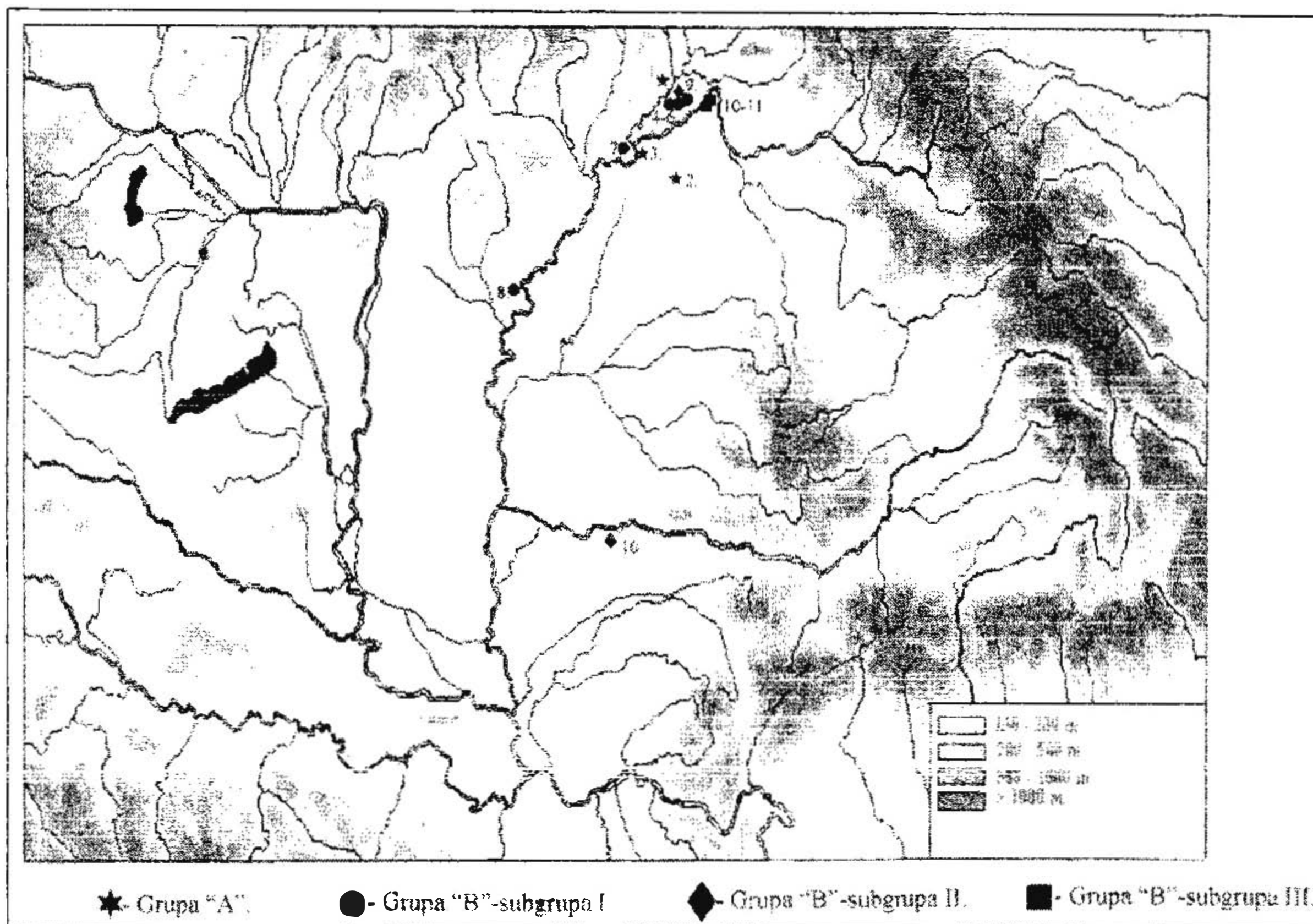
⁹¹ Budinsky-Kricka V.- Fettich N., 1973.

⁹² Kiss L., 1938.

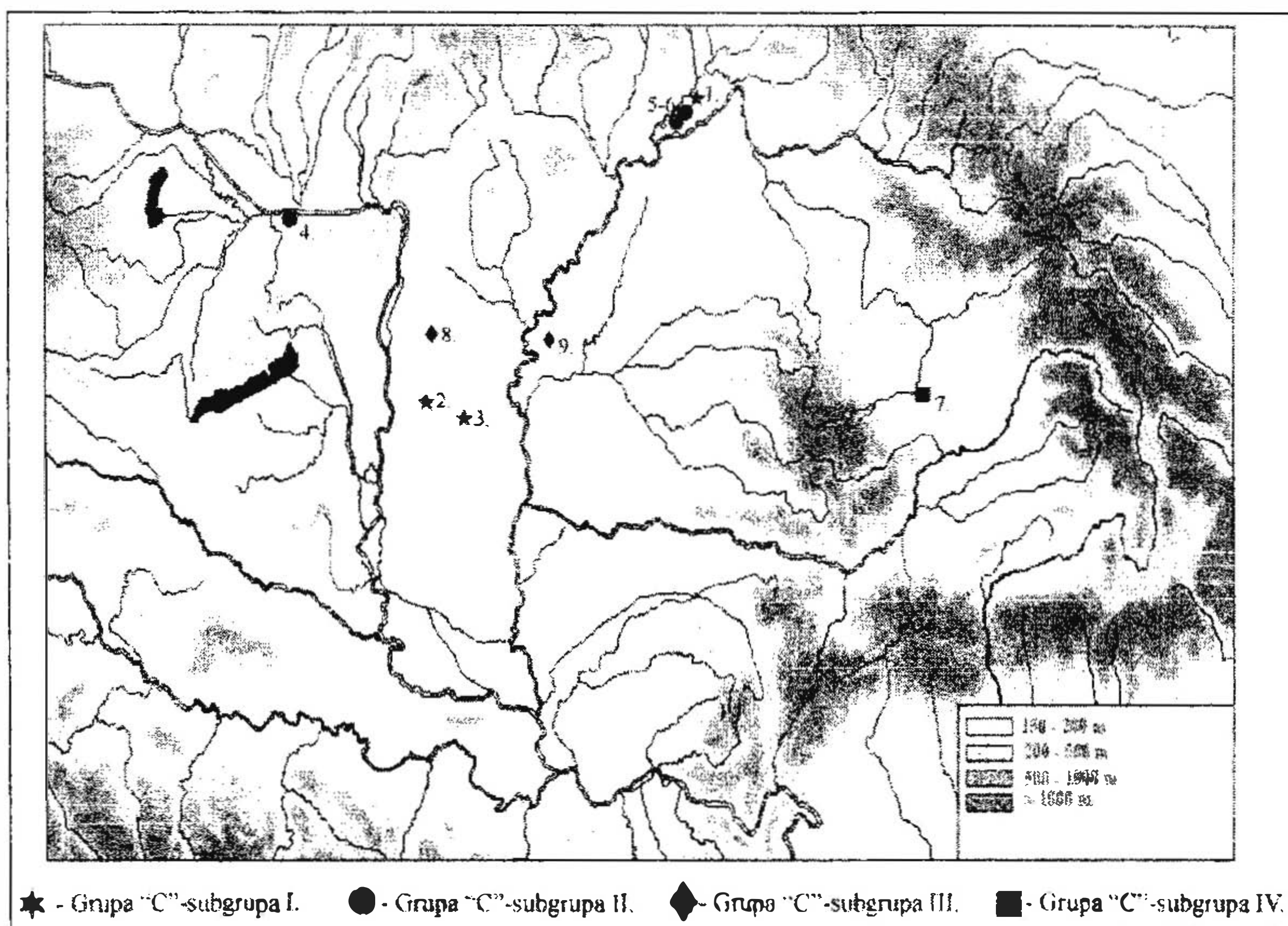
⁹³ Mormântul „A”.

⁹⁴ Révész L., 1996a, 25-28, 35-36, Tab. 78-90, 95-101.

⁹⁵ Jósá A., 1895, 75-76; Hampel J., 1900, 710-719.

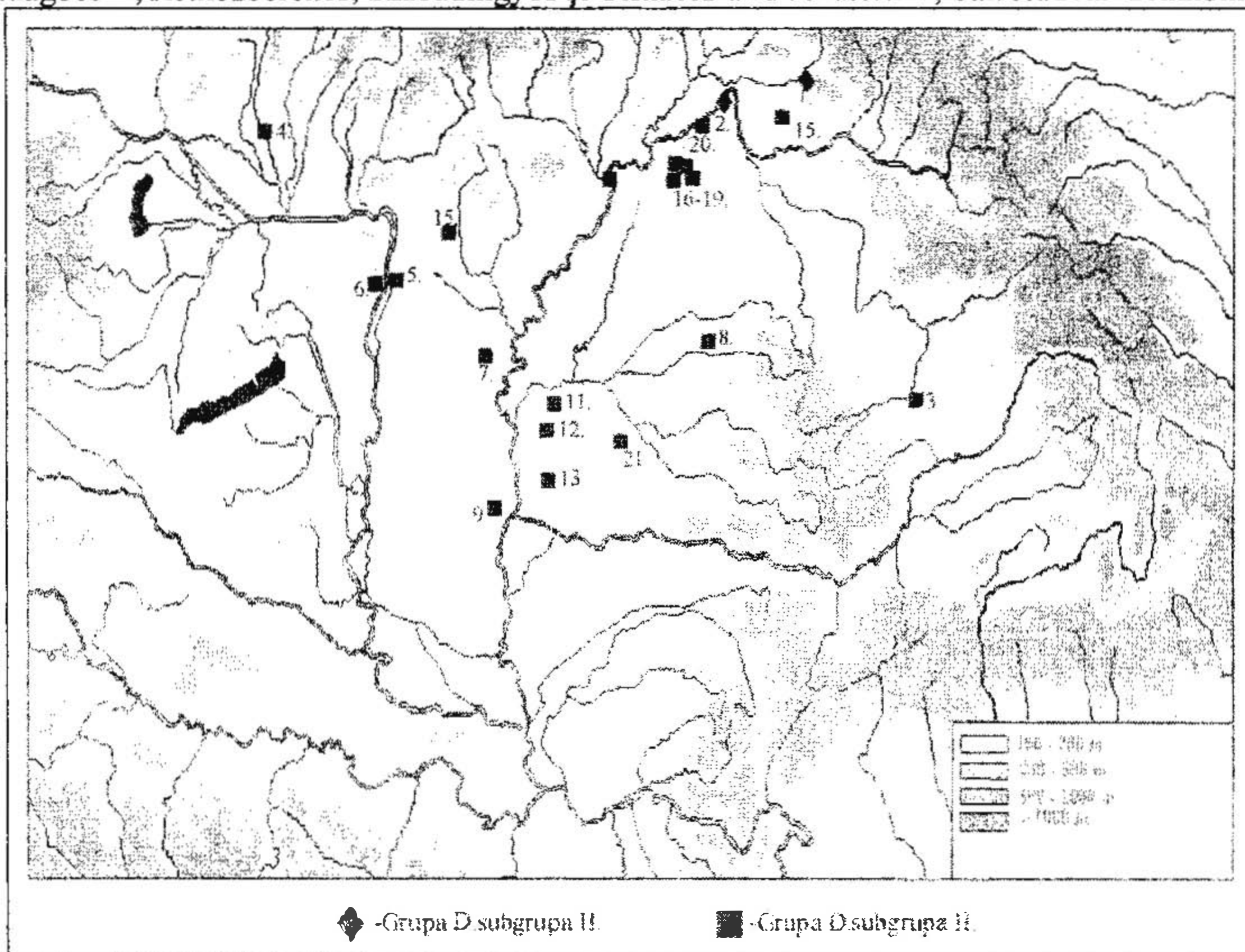
Harta I. I. Grupa A: 1. Zemplin (Slovacia); 2. Geszteréd; 3. Rakamaz - m. „A”. **II. Grupa B:** 4. Karos - nec. II/m. 50; 5. Karos - nec. II/m. 52; 6. Karos - nec. III/m. 1; 7. Tarcal m. 1; 8. Tiszasüly - m. ?; 9. Karos - nec. II/m. 11; 10. Arad-Ceala (România); 11-12. Eperjcske m. 2-3 .

Harta II. Grupa C: 1. Karos - nec. II/m. 29; 2. Izsák-Balázspusztá; 3. Kiskunfélegyháza-Radnóti M.u.; 4. Bana - m. 1; 5. Kenézlő - n. I/m. 3; 6. Kenézlő - n. I/m. 14; 7. Cluj-str. Pata m. 25 (România); 8. Ladánybene-Benepusztá; 9. Kétpó - m. 1.

III. Manifestarea celei de-a treia grupe în însemne de rang este mult mai săracă, în comparație cu primele grupe. Găsim elemente care o leagă de prima grupă, dar se observă și importante deosebiri. Nu mai este cunoscută sabia cu garnitură de metal prețios, iar centura decorată cuprinde mult mai puține aplici. Însemne de rang specifice acestui grup sunt sabia simplă, geanta decorată cu plăcuță și centura decorată cu aplici. Această grupă corespunde grupei a II-a prezentată în amănunt la sabia simplă⁹⁶.

IV. Grupa a IV-a este caracterizată prin săbii simple și centură cu aplici. Asemenea însemne de rang sunt cunoscute din mormintele de la Szered-Mácsédi dombok⁹⁷, Nagykörös⁹⁸, Tiszaszederkény⁹⁹, Gádos¹⁰⁰, Bihar-Somlyóhegy¹⁰¹, Földeák¹⁰², Gödöllő-Öreghegy¹⁰³, Budaörs-Tüzkőhegy¹⁰⁴, Budapest-Pestlőrinc¹⁰⁵, Kolozsvár-str. Zápolya¹⁰⁶, Szeged-Jánosszállás¹⁰⁷, Nagymágocs¹⁰⁸, Rétközberencs, Szabadkigyós și Tiszaeszlár-Bashalom¹⁰⁹, Sárrétudvar-Órhalom¹¹⁰.

Harta III. Grupa D: 1. Szvaljava - m. 2 (Slovenia); Tiszabездé - m. 8; 3. Cluj-str. Zápolya/Dostoievski - m. I (România); 4. Szered-Mácsédi d. - n. I/m. 1/57 (Slovenia); 5. Budapest-Pestlőrinc; 6. Budaörs-Tüzkőhegy; 7. Nagykörös m. 2; 8. Biharea - m. 8 (România); 9. Szeged-Jánosszállás m. 5; 10. Tiszaszederkény m. 2; 11. Gádos m. 2; 12. Nagymágocs-Homokbánya; 13. Földeák; 14. Gödöllő-Öreghegy; 15. Beregovo m. I (Ucraina); 16. Tiszaeszlár-Bashalom - n. I/m. 10; 17. Tiszaeszlár-Bashalom - n. II/m. 1; 18. Tiszaeszlár-Bashalom - n. II/m. 6; 19. Tiszaeszlár-Bashalom - n. II/m. 8; 20. Rétközberencs-Paromdomd - m. 2; 21. Szabadkigyós-Pálliget m. 1; 22. Sárrétudvar-Órhalom.

⁹⁶ Mormintele: Kenézlő - nec. I/m. 3, 14; Bana - m. I.

⁹⁷ Nec. I/m. 1/57. Lit.: Tocik A., 1968, 40-49.

⁹⁸ Mormântul 2. Lit.: Dienes I., 1960.

⁹⁹ Mormântul 2. Lit.: Végh K., 1971, 79-92.

¹⁰⁰ Mormântul 2. Lit.: Fettich N., 1937, 102-104.

¹⁰¹ Mormântul 8. Lit.: Karácsonyi J., 1903, 410, Abb. 14-16.

¹⁰² Bálint Cs., 1991, 220.

¹⁰³ Supka G., 1911. 180-183.

¹⁰⁴ Írásné Méliș K., 1992, 95-108.

¹⁰⁵ Bálint Cs., 1980, 241-250.

¹⁰⁶ Mormântul 1. Lit.: Kovács I., 1942, 86-91, Abb. 1-3, 1-4, 7-10.

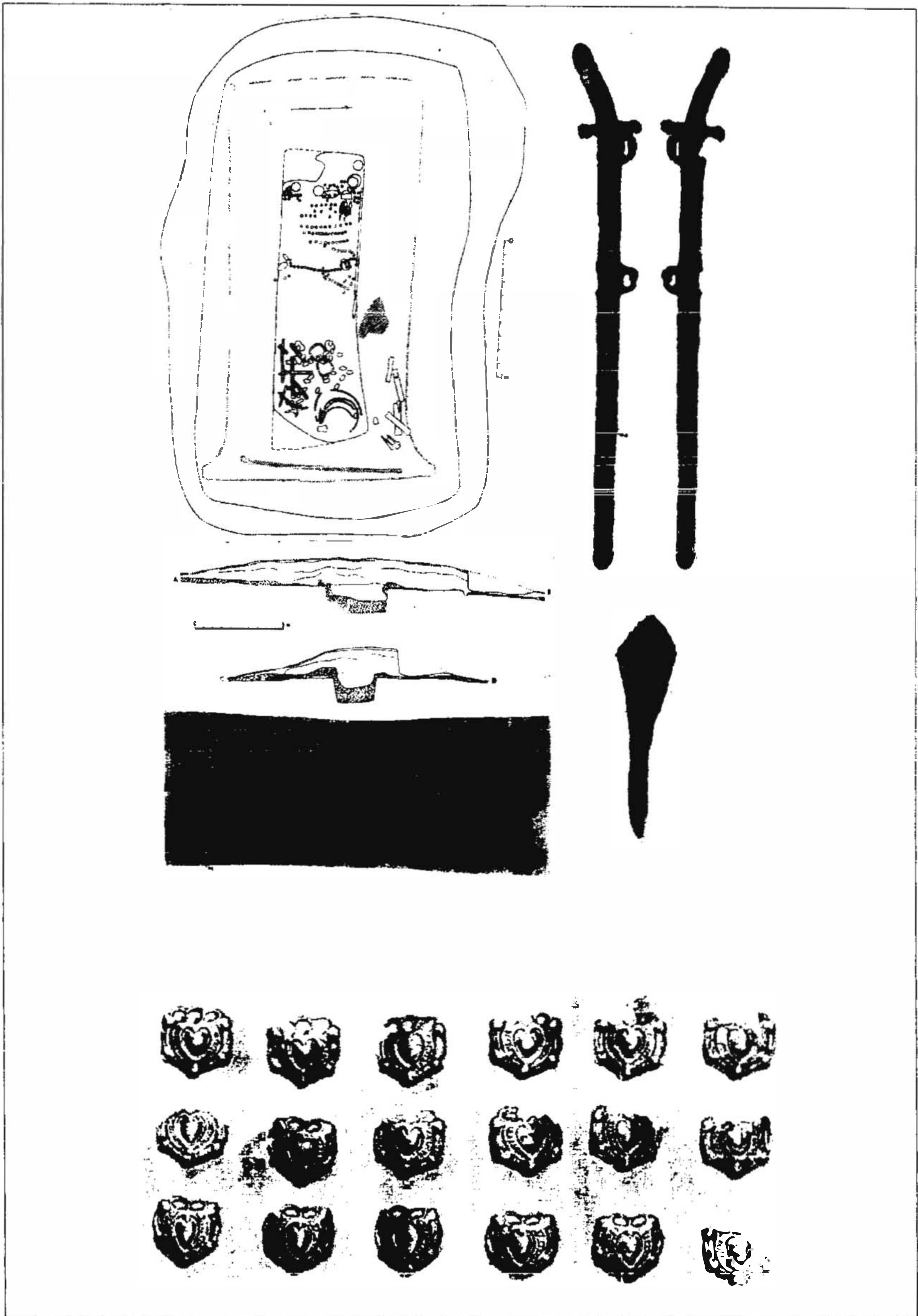
¹⁰⁷ Mormântul 5. Lit.: Dienes I., 1959, 145-158.

¹⁰⁸ F.É.K., 1962, No. 722.

¹⁰⁹ Rétközberencs - m. 2. Lit.: Dienes I., 1961, 171; Szabadkigyós - m. I. Lit.: Bálint Cs., 1971b, 49-86;

Tiszaeszlár-Bashalom - nec. I/m. 10, - nec. II/m. 1, 6, 8. Lit.: Dienes I., 1957, 24-37; K. K., 1996, 188.

¹¹⁰ M. Nepper I., 1994, 155.

Planșa III. 1-4. Inventarul mormântului izolat de la Zemplin

V. Dintre însemnele de rang din **grupa a V-a** lipsește sabia. Pe lângă centura decorată cu aplici această grupă se caracterizează prin geantă decorată cu plăcuță, respectiv, în câteva ocazii, aplici de harnașament. Morminte caracterizate de aceste însemne de rang sunt cunoscute la Izsák-Balázspuszta¹¹¹, Szolnok-Strázsaalom¹¹², Tiszaeszlár-Bashalom¹¹³, Tuzsér-Boszorkányhegy¹¹⁴, Karos - nec. II¹¹⁵, Kiskunfélegyháza-Radnóti út¹¹⁶.

VI. Prin însemne de rang, **grupa a VI-a** se aseamănă mult cu grupa anterioară. Din mormintele aparținând acestei grupe, și anume de la Karos - nec. II/61¹¹⁷, Tiszaeszlár-Bashalom¹¹⁸, Budapest-Farkasrét¹¹⁹, este cunoscută centura decorată cu aplici, pe lângă geanta decorată cu aplici. Și din această grupă lipsește sabia.

VII. Mormintele **grupeii a VII-a** sunt caracterizate doar prin centura decorată cu aplici, alte însemne de rang nu apar în aceste morminte. Lipsește și sabia. Este important că armele folosite la distanță (arcuri, săgeți) apar în cadrul acestei grupe. De câteva ori se asociază cu aplici de harnașament. Mormintele acestei grupe: Szentes-Borbásföld¹²⁰, Nagymágocs-Mágocsér¹²¹, Deszk-Újmajor Ambrushalom¹²², Algyő¹²³, Homokmégy-Halom¹²⁴, Kunadacs-Köztemető¹²⁵, Mohács-Téglagyár¹²⁶, Balatonszemes¹²⁷, Fonyód - B¹²⁸, Zsombó-Bába dűlő¹²⁹, Szered-Mácsédi dombok (două morminte)¹³⁰, Piliny-Leshegy¹³¹, Karos - nec. II¹³², Kenézlő - nec. I (două morminte), Kenézlő - nec. II (două morminte)¹³³, Deva-Micro 15¹³⁴.

VIII. Din **grupa a VIII-a** nu mai sunt cunoscute nici arcurile reflexe. Apar doar vârfulurile de săgeți, alături de centurile decorate cu aplici. Uneori apar și aplici de harnașament. Morminte ale acestei grupe sunt cunoscute de la Tiszabездé¹³⁵, Tiszaeszlár¹³⁶, Kunágota¹³⁷, Algyő¹³⁸, Nagyszentmiklós-Bukova puszta¹³⁹, Kiskunfélegyháza-Izsáki út.¹⁴⁰, Bátmonostor-Angyal L. földje¹⁴¹, Vörs-Papkert¹⁴², Dunaalmás-Homokbánya¹⁴³, Szered-Mácsédi dombok¹⁴⁴, Vágvörösvár¹⁴⁵, Nógrádsáp-Tatárka¹⁴⁶, Prša¹⁴⁷, Jászszentandrás-Járastanya¹⁴⁸, Kenézlő - nec. II (două morminte)¹⁴⁹, Vereb¹⁵⁰, Rakamaz-Gyepiföld¹⁵¹.

¹¹¹ H. Tóth E., 1976, 141-184.

¹¹² Fettich N., 1937, 81, Tab. LXI-LXIII.

¹¹³ Dienes I., 1957, 24-37.

¹¹⁴ Mormântul 6. Lit.: Jósza A., 1900, 214-224.

¹¹⁵ Nec. II/m.29. Lit.: Révész L., 1996a. 21, Tab. 39-44.

¹¹⁶ H.Tóth E., 1974, 112-126.

¹¹⁷ Nec. II/m. 61. Lit.: Révész L., 1996a. 30-31, Tab. 101-103, 104-1,2.

¹¹⁸ Dienes I., 1957, 24-37.

¹¹⁹ Dienes I., 1973, 177-217.

¹²⁰ Mormântul 15. Lit.: Révész L., 1996b, 302, Abb. 13.

¹²¹ F.É.K., 1962, No. 721.

¹²² F.É.K., 1962, No. 221.

¹²³ Mormântul 92. Lit.: Kürti B., 1978-79, 323-347.

¹²⁴ Mormântul 3. Lit.: Révész L., 1996a, nota 555.

¹²⁵ Rég. Füz., Ser. I, No. 37, 1984, 83.

¹²⁶ Kiss A., 1983, 240-241, Abb. 107-112.

¹²⁷ Költő L., 1990, 85-101.

¹²⁸ Rég. Füz., Ser. I, No. 42, 1991, 53.

¹²⁹ Lőrinczy G.-Szalontai Cs., 296-297, Tab. XII-XIII.

¹³⁰ Nec.I - m.6/53 și m.15/53 ok. Lit.: Tocik A., 1968, 42-49.

¹³¹ Nyáry J., 1873, 16-24.

¹³² Nec.II/m. 14, 16, 60 ok. Lit.: Révész L., 1996a, Tab. 23-26, 28-31, 97-101.

¹³³ Nec.I/m. 11, 16; nec. II/m. 46, 50. Lit.: Jósza A., 1914, 303-340; Fettich N., 1931, 78-114.

¹³⁴ Mormântul 2-6?. Lit.: Heitel R. R., 1994-95, 429; Informații personale.

¹³⁵ Mormântul 3. Lit.: Jósza A., 1896, 391-394, Tab. III.

¹³⁶ Mormântul 9. Lit.: Dienes I., 1957, 24-37.

¹³⁷ Mormântul 2. Lit.: Móra F., 1926, 123-135.

¹³⁸ Mormântul 37. Lit.: Kürti B., 1978-79, 323-347.

¹³⁹ Mormântul 3. Lit.: Kisléghi N.Gy., 417-421.

¹⁴⁰ Rég. Füz., Ser. I, No. 22, 1969, 50.

¹⁴¹ Stanojev N., 1989, 20-21.

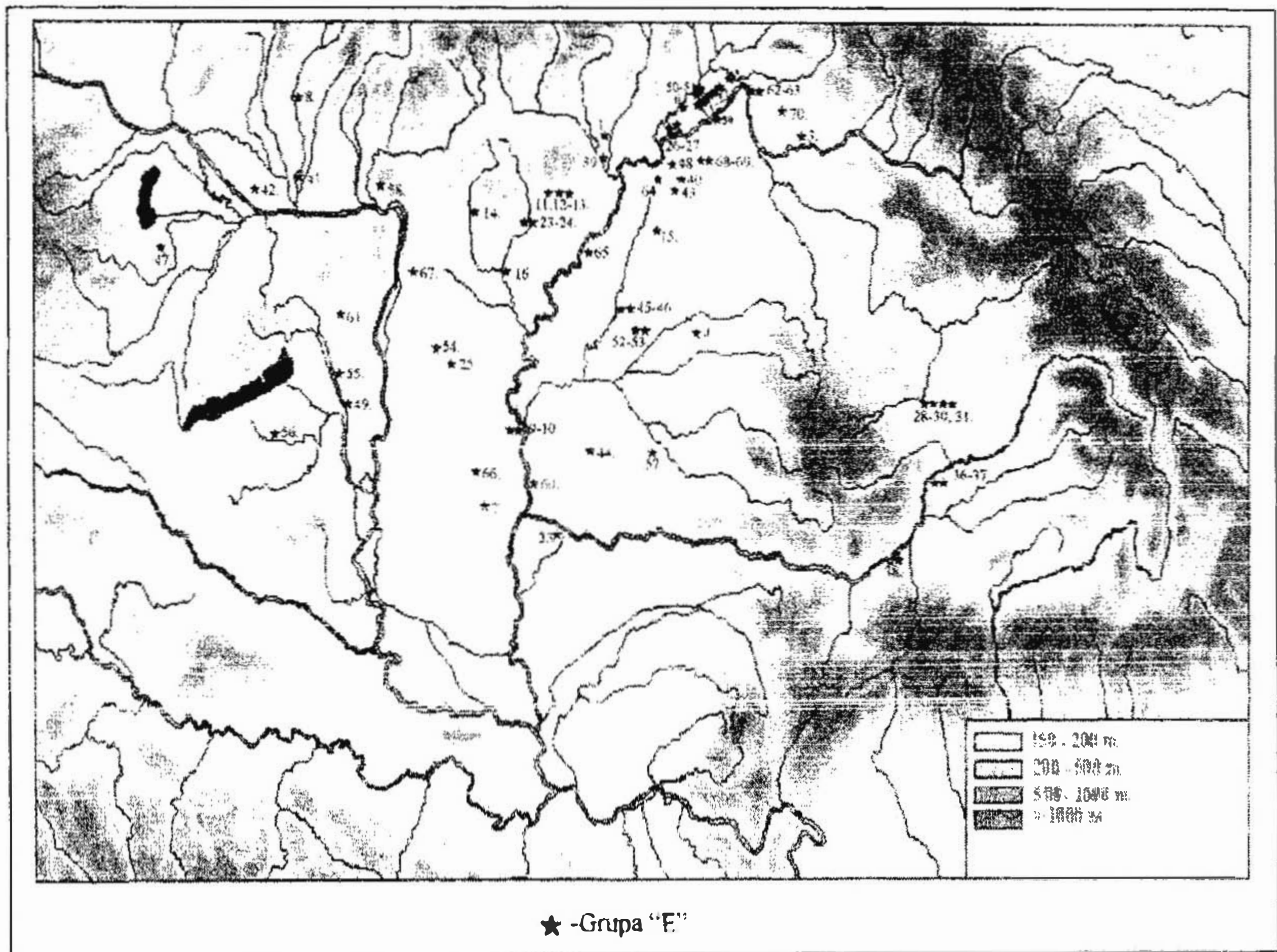
¹⁴² Költő L., 1993, 433-446.

¹⁴³ Kralovánszky A., 1980, 244-282.

¹⁴⁴ Nec. I/m. 1/ 58. Lit.: Tocik A., 1968, 42-49.

¹⁴⁵ Mormântul 11. Lit.: Tocik A., 1968, 20.

¹⁴⁶ Rég. Füz., Ser. I, No. 35, 1982, 50.

Harta IV. Grupa E. 1. Acsaló; 2. Ágcsemyő-Nagyréti domb; 3. Beregovo-Kishegy m. 4 (Ucraina); 4. Biharkeresztes-Vasútállomás - m. 1; 5. Boconád-Szilapos puszta; 6. Streda nad Bodrogom-Bálványhegy - m. 3 (Slovacia); 7. Bordány-Meződűlő; 8. Čakajovce-Kostolné - m. 738 (Slovacia); 9-10. Csongrád-Vendelhalom - m. 17/din 1937, m. din 1956; 11. Eger-Répástető - m. 1; 12-13. Eger-Szépasszonyvölgy - m. „A” și m. 18; 14. Gyöngyöspata-Csák-bereg puszta; 15. Hajdúböszörmény-Erdős tanya; 16. Jászjákóhalma; 17-21. Karos - n. I/m. 2; n. II/m. 5, 6, 20, 36, 41; 23-24. Kál-Legelő - m. 2, 58; 25. Kecskemét-Madaras tanya; 26-27. Kenézlő - n. I/m. 18, m. 25; 28-30. Cluj-str. Zápolya/Dostoievski - m. 4, 6, 10; 31. Cluj-str. Pata - m. 4 (România); 32. Tărian (România); 33. Kiszombor - n. E; 34-35. Kisdobra - m. 2 și o descoperire izolată; 36-37. Gâmbaş m. 1, 5-9 (România); 38. Blandiana „B” - m. 11 (România); 39. Miskolc-Repülőtér m. 11; 40. Napkor-Vásárosnaményi út; 41. Nesvady (Slovacia); 42. Zemiarska Olča (Slovacia); 43. Nyíregyháza; 44. Orosháza-Pusztaszentornya; 45-46. Püspökladány m. 16, 22; 47. Rábacsanak; 48. Tiszaeszlár-Bashalom - n. I/m. 11; 49. Sárbogárd-Templomdűlő; 50-51. Sárospatak-Baksahomok - m. 1, 10; 52-53. Sárrétudvari-Hizófield - m. 66, 264; 54. Szarvas-str. Tessedik - m. 1; 55. Sárszentágota; 56. Sérsekszöllős-Szöllős-puszta; 57. Șiclău - m. 3 (România); 58. Szob-Vendelin - m. 51; 59. Szabolcsveresmart-Szelerd - m. 4; 60. Algyő m. 18; 61. Székesfehérvár-Demkóhegy - m. 6; 62-63. Tiszabездé - m. 4, 10; 64. Tiszavasvári-Aranykerti tábla - m. 1; 65. Tiszaderzs-Kupasor; 66. Tömörkény-Piactér - m. 1; 67. Üllő-str. Ilona; 68-69. Demecser-Borzsova puszta; 70. Cioma (Ucraina).

XI. Grupa a IX-a este caracterizată de lipsa totală a altor însemne de rang, dar și a armelor. Asemenea morminte din care cunoaștem centura decorată cu aplici fără alte piese de inventar au fost identificate la Gáva-Vásártér¹⁵², Tiszabercel-Újsor¹⁵³, Hajdúböszörmény¹⁵⁴, Kunágota¹⁵⁵, Szarvas-

¹⁴⁷ Mormântul 103. Lit.: Tocik A., 1968, 38-40.

¹⁴⁸ Mormântul 1. Lit.: Kaposvári Gy., 1955, 39-41.

¹⁴⁹ Nec. II/m. 42 și m. 45. Lit.: Fettich N., 1931, 93, 94, Abb. 72-74, 75-76.

¹⁵⁰ Érdy J., 1858, 14-27.

¹⁵¹ K. K., 1996, 163.

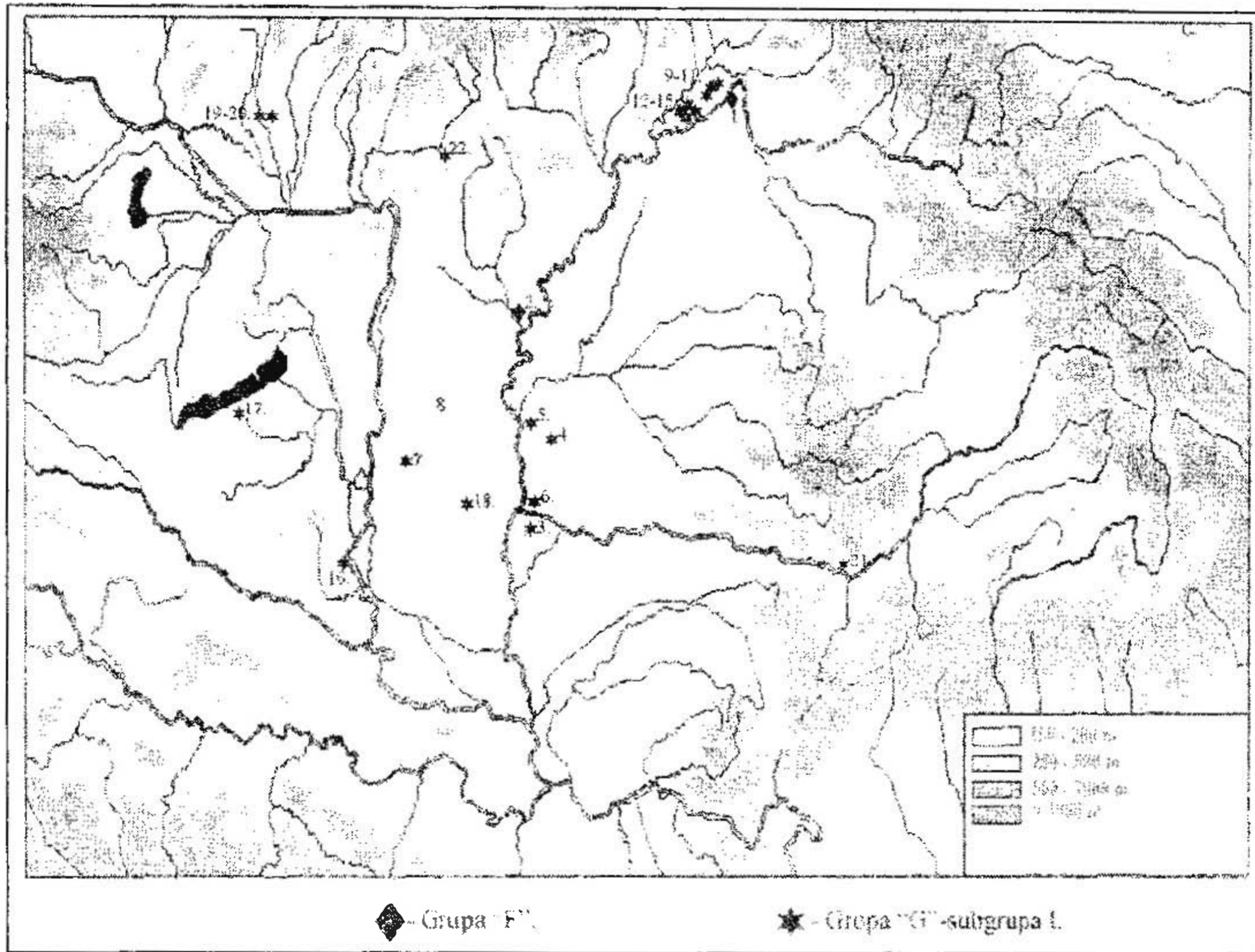
¹⁵² Mormântul 1. Lit.: Nemeskéry J.-Kralovánszky A.-Harsány J., 1961, 7-8.

¹⁵³ Mormântul 2. Lit.: Kiss L., 1937, 240-246.

¹⁵⁴ Hampel J., 1907, 117-118.

¹⁵⁵ Mormântul 6. Lit.: Móra F., 1926, 123-135.

Tessedik u.¹⁵⁶, Sajtény¹⁵⁷, Tiszajenő-Eperjesi telep¹⁵⁸, Homokmégy-Halom¹⁵⁹, Jánoshalma-Kisráta¹⁶⁰, Kecel-Lehóczky tanya¹⁶¹, Kecel-Vádéi dűlő¹⁶², Nagylók-Erdőmajor¹⁶³, Sárbogárd-Trinker tanya¹⁶⁴, Szekszárd-Hidaspetre¹⁶⁵, Dömsöd-Szörhalompuszta¹⁶⁶, Dör-Kápolna dűlő¹⁶⁷, Neszmély-Melegeshegy¹⁶⁸, Szered-Mácsédi dombok¹⁶⁹, Vágselye¹⁷⁰, Jásszentandrás-Járástanya¹⁷¹, Rakamaz-Strázsa-domb¹⁷², Karos¹⁷³, Hencida¹⁷⁴, Kenézlő¹⁷⁵, Tizsakécske¹⁷⁶, Mezőhegyes¹⁷⁷, Harta-Tsz. Homokbánya¹⁷⁸, Domaszék¹⁷⁹.

Harta V. Grupa F - Grupa G. Subgrupa I: 1. Tuzsér-Boszorkányhegy - m. 6; 2. Szolnok-Strázsaalom; 3. Deszk-Újmajor Ambrushalom; 4. Nagymágocs-Mágocs ér; 5. Szentés-Borbásföld - m. 14; 6. Algyő - m. 92; 7. Homokmégy-Halom; 8. Kunadacs-Köztemető; 9-11. Karos - n. II/m. 14, 60, 61; 12-15. Kenézlő - n. I/m. 11, 16; n. II/m. 21, 25; 16. Mohács-Téglagyár; 17. Balatonszemes; 18. Zombó-Bába dűlő; 19-20. Sered - n. I/m. 6/53, m. 15/53 (Slovakia); 21. Deva-Micro 15 - m. 2-6 (România); 22. Piliny-Leshegy.

¹⁵⁶ Mormântul 8. Lit.: Jankovich D.-Makkay J.- Szőke B.M., 1989, 447-449.

¹⁵⁷ Mormântul 1. Lit.: Márghitan L., 1965, 581-586.

¹⁵⁸ Mormântul „A”. Lit.: Selmeczi L., 1967, 166-172.

¹⁵⁹ Mormântul 2. Lit.: Révész L., 1996a, nota 555.

¹⁶⁰ Mormântul „A”. Lit.: F.É.K., 1962, No. 502.

¹⁶¹ Mormântul 2 Lit.: Winkler P., 1912, 322-323.

¹⁶² Mormântul 3. Lit.: Fettich N., 1937, 104-107.

¹⁶³ F.É.K., 1962, No. 719.

¹⁶⁴ Éry K., 1967-68, 93-132.

¹⁶⁵ Haugh B., 102, 364-370.

¹⁶⁶ F.É.K., 1962, No. 247.

¹⁶⁷ Szőke B., 1954, 119-136.

¹⁶⁸ Hampel J., 1900, 550-554.

¹⁶⁹ Nec. I. - m. 2/53. Lit.: Tocik A., 1968, 42-49.

¹⁷⁰ Mormântul 21. Lit.: Tocik A., 1992, 160.

¹⁷¹ Mormântul 2. Lit.: Kaposvári Gy., 1955, 39-41.

¹⁷² Mormântul 6. Lit.: Dienes I., 1975, 305-306; K. K., 1996, 111.

¹⁷³ Nec. II/m. 2, 35; nec. III/m. 2. Lit.: Révész L., 1996a, 22, 33-34, Tab. 49, 113.

¹⁷⁴ Mormântul 3. Lit.: Fettich N., 1937, 95-101.

¹⁷⁵ Nec. I/m. 10 și nec. II/m. 6/31. Lit.: Jósza A., 1914, 310-314; Fettich N., 1931, 87-88, Fig. 61.

¹⁷⁶ Fettich N., 1937, 64.

¹⁷⁷ Hampel J., 1900, 652.

¹⁷⁸ Mormântul 1. Lit.: Rég. Füz., Ser. I, No. 14, 1960, 50-60.

¹⁷⁹ Reizner J., 1903, 268-272.

X. Grupa a X-a constituie grupa aplicilor care au apărut din descoperiri izolate sau au ajuns în inventarele muzeelor fără să cunoaștem măcar locurile descoperirii. Unele ar constitui piese foarte importante (Tomnatic, Orșova) dar, datorită caracterului descoperirii, nu pot fi folosite în analiza noastră. Din păcate, numărul unor asemenea descoperiri este destul de mare, ridicându-se la 72¹⁸⁰.

Astfel, cum a reieșit din această sistematizare pe baza însemnelor de rang, între cei care au avut dreptul ca centura lor să fie decorată cu aceste simboluri de rang au existat importante diferențe de rang. Această diferență este subliniată, cumva, și de numărul aplicilor pe centură, deoarece cele mai bogat decorate centuri cu aplici provin din mormintele care se remarcă prin cea mai intensă concentrare de însemne de rang. Este vorba de mormintele conducătorilor, denumite "cercul conducătorilor", din zona Tisei Supcrioare. Astfel, în cazul individului înmormântat singur de la Zemplin, centura a fost decorată cu 128 de aplici, iar în cazul celui de la Geszteréd (mormânt deranjat) sunt cunoscute 28 de aplici mari. La Rakamaz - mormântul "A" sunt cunoscute tot 28 de aplici, iar de la Karos - nec.II/52 au apărut 33 de asemenea decorații. Din mormântul cu însemne de rang mai modeste de la Karos - nec.II/29 sunt cunoscute 54 de aplici care decorau centura, semn că nu este sigur ca numărul de aplici pe centură să fi fost ierarhic.

În cazul grupurilor cu însemne de rang mai "sărac" putem constata ca în general numărul aplicilor a avut tendință descrescătoare, paralel cu descreșterea numărului altor însemne de rang. Aceasta atinge în cazul grupului IX. Apogeu, deoarece în mormintele acestui grup nu mai sunt cunoscute nici un însemn de rang sau de statut. Totodată în cazul multor morminte începând din grupa a IV-a centura este decorată doar cu câteva aplici¹⁸¹. Chiar dacă nu poate fi percepută o ierarhizare de acest tip, este sigur însă ca potrivit constatărilor noastre, mormintele "fastuoase" (Fürstengrab) au un număr important de aplici, mai mult ca mormintele cu însemne mai puține. Astăzi, doar atâta putem afirma despre această problemă.

În continuare, aș vrea să adaug câteva idei despre una din problemele cele mai interesante ale arheologiei epocii acestei perioade.

Este cunoscut faptul că în 70 de morminte având în inventar sabia¹⁸² nu apare centura cu aplici. Centuri cu aplici din morminte sunt documentate de 116 ori, însă doar de 29 de ori se asociază cele două însemne de rang. La acestea se adaugă și faptul că în multe necropole apar în morminte cele două însemne, dar nu se asociază. De exemplu, la Karos sunt cunoscute 8 morminte cu centură cu aplici, respectiv 8 morminte cu sabie, dar numai o singură dată cele două piese apar asociate. De cealaltă ori, în morminte în care apare sabia nu este cunoscută centura cu aplici, și invers. Doar mormântul cel mai bogat conținea ambele însemne de rang. De ce nu se intersectează aceste două piese în morminte?

Argumente cronologice nu pot fi invocate, deoarece s-a demonstrat clar folosirea concomitentă a acestor două piese¹⁸³; mai degrabă în această "enigmă" văd o reglementare tradițională a stratificării sociale. În societățile nomade rangul nu putea fi doar moștenit, ci și câștigat, deci depindea de calitatea individuală. De ce vorbim din nou despre această problemă? Deoarece, în interpretarea noastră, simbolul rangurilor era diferit: cel moștenit putea fi ilustrat cu un însemn, iar cel câștigat cu un alt tip de însemn¹⁸⁴.

Înainte noastră deja Révész L. afirma că aceste piese reprezentau însemne pentru două ranguri, dar nu a dezvoltat ideea¹⁸⁵.

¹⁸⁰ În studiul publicat în limba maghiară am amintit 70 de descoperiri, dar datorită domnișoarei Daniela Tănase, muzeografă la Muzeul Banatului din Timișoara, am aflat de existența mai multor aplici de centură, care vor fi publicate în perioada imediat următoare. Totodată, aplici de centură am identificat și în catalogul colecției Pongráczy. Pentru aceste informații mulțumim din toată inima.

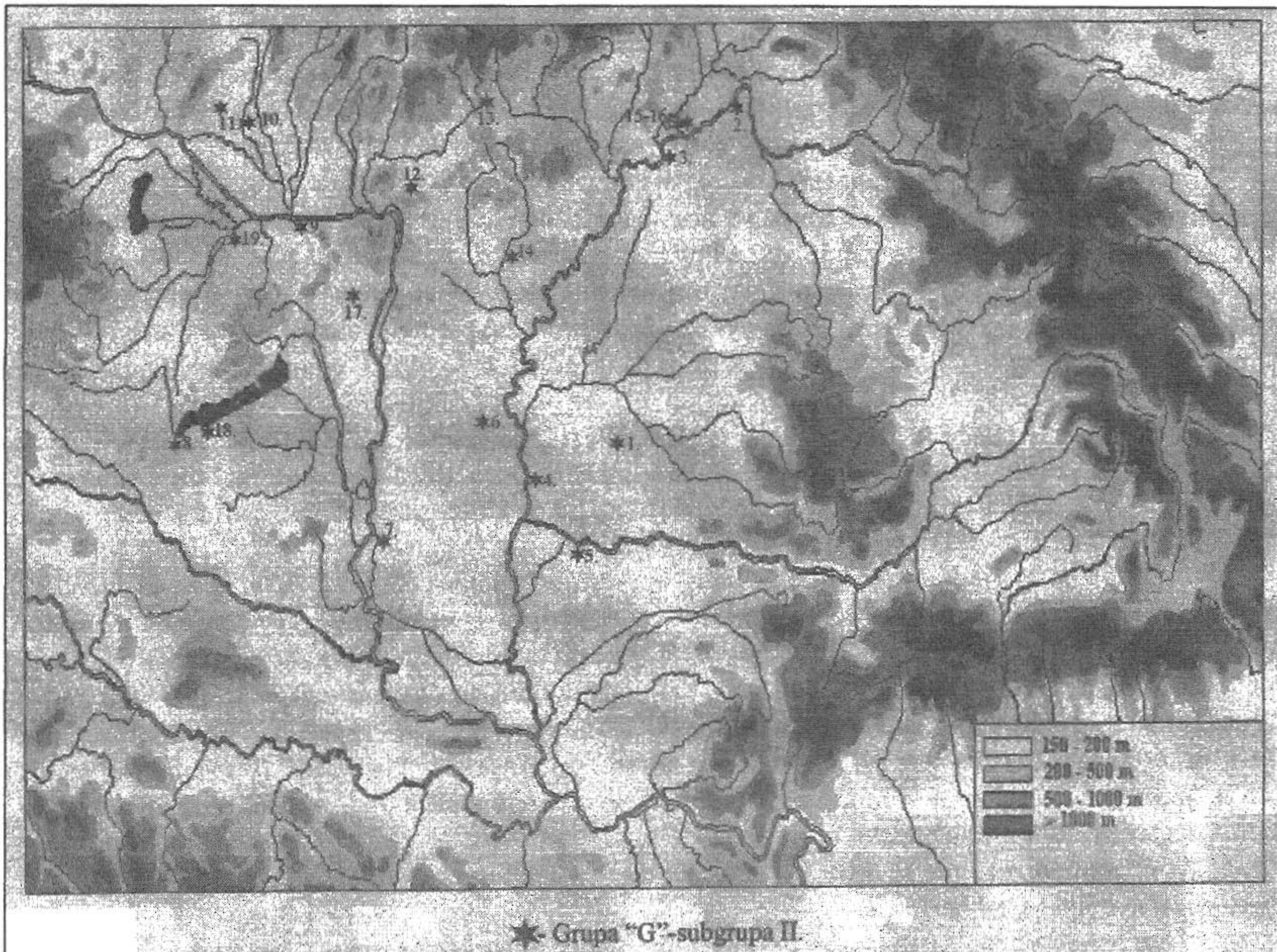
¹⁸¹ Este interesant că această situație am putut-o observa în cazul grupului IV și respectiv IX. Lista am dat-o mai sus.

¹⁸² În studiul publicat în limba maghiară în 1999 cunoașteam doar 68 de descoperiri funerare având inventar sabia fără centura decorată cu aplici.

¹⁸³ Révész L., 1996a, 131.

¹⁸⁴ Cum cunoaștem din izvoarele scrise, deja exista o conducere dinastică la maghiarii secolului X. Aceasta poate fi denumită „kin/role ranking society”, în cadrul căreia atât rangul câștigat, cât și cel moștenit are importanța lui. Acesta este o formă evoluată a societății „kin/role society”. Lit.: Berreman G.D., 1981, 10.

¹⁸⁵ Révész L., 1996a, 132-133, 185.

Harta VI. Grupa G. Subgrupa II: 1. Kunágota - m. 2; 2. Tiszabezdéd - m. 3; 3. Tiszaeszlár-Bashalom; 4. Algyő - m. 37; 5. Sânnicolau Mare-Pusta Bukova - m. 3 (România); 6. Kiskunfélegyháza-Izsáki út; 7. Bátmonostor-Angyal L. f.; 8. Vörs-Papkert - m. 561; 9. Dunaalmás-Homokbánya; 10. Sereď-Macsedi d. n. I/m. I/58 (Slovacia); 11. Āervenĳk - m. 11 (Slovacia); 12. Nógrádsáp-Tatárka; 13. Prša - m. 103 (Slovacia); 14. Jászentandrás-Járástanya - m. 1; 15-16. Kenézlő - n. I/m. 10, n. II/m. 6; 17. Vereb; 18. Fonyóď-B. Ált.lsk.; 19. Ravazď.

Argumentele noastre că aceste tipuri de însemne de rang reprezintă două ranguri se bazează pe cinci observații care implică atât rezultatele antropologiei, dar și ale observațiilor arheologice, respectiv analogia unei situații socio-istorice din spațiul iranian de unde avem la dispoziție importante știri literare privind semnificația în epoca sasanidă a centurii decorate cu aplici¹⁸⁶.

I. Răspândirea chorologică a mormintelor în care apare centura decorată cu aplici este mult mai generală decât a celor cu sabie. Mormintele cu săbii formează concentrații în unele zone, iar în alte regiuni numărul lor este restrâns.

II. Așa cum am amintit, cunoaștem 34 de morminte având ca inventar centura decorată cu aplici, dar din care nu cunoaștem arme, deci fără îndoială statutul lor nu era legat de război.

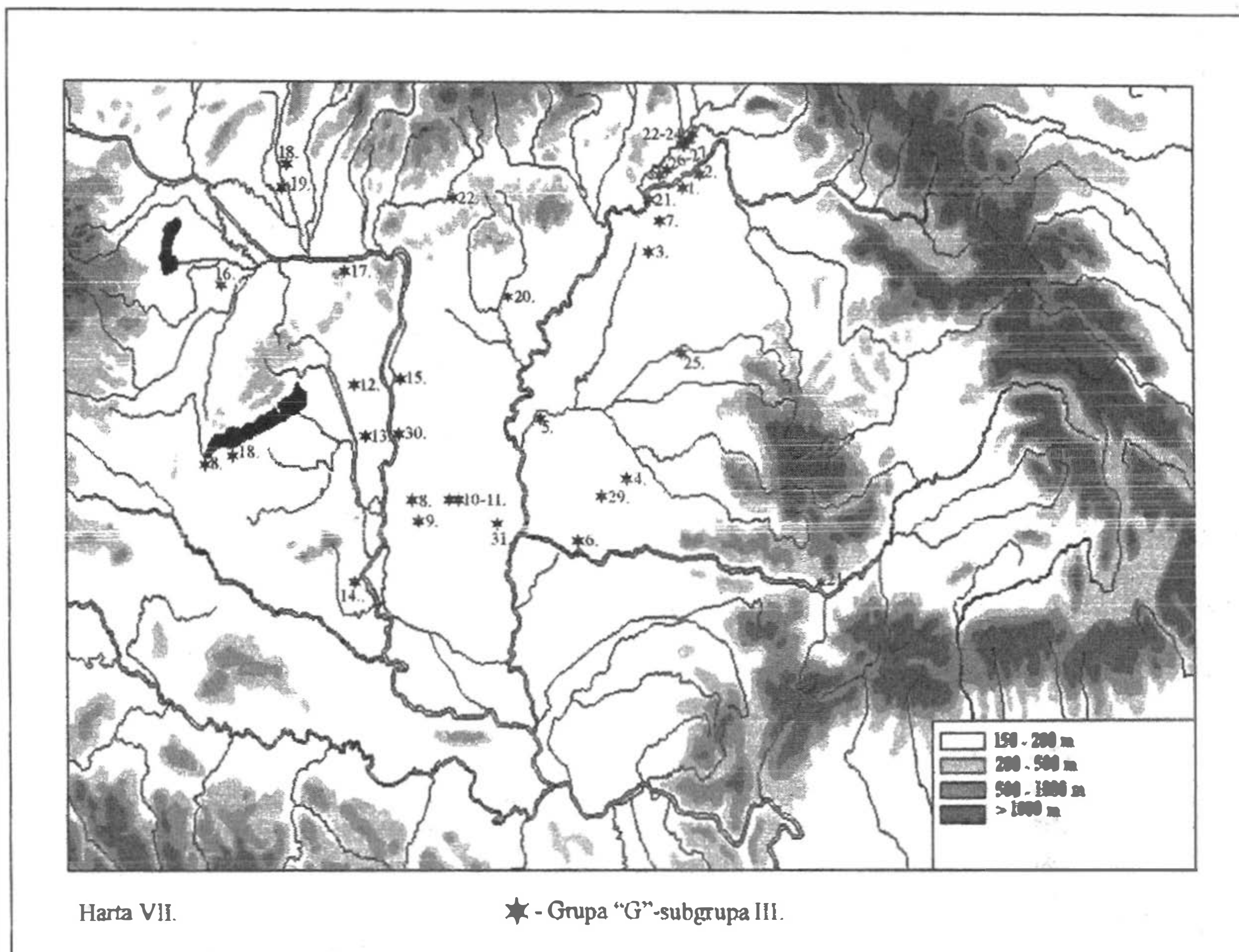
III. Baza teoriei noastre o constituie constatările antropologiei. Săpăturile de la Karos, dar și cele mai vechi de la Kenézlő, precum și alte săpături, au aruncat un con de lumină privind această teorie¹⁸⁷. Cum am amintit, studiind rezultatele antropologice de la Karos și Kenézlő, am observat un fenomen interesant. În primul rând am observat că purtătorii săbiilor sunt maturi sau senili. Amintim indivizii din mormintele 5, 6, 20 din necropola a II-a care sunt senili, respectiv individul din mormântul 41 (tot al acestei necropole) care este matur, respectiv individul din mormântul 36 ale cărui specificități antropologice, chiar dacă nu le cunoaștem, se poate afirma că infant nu putea să fie. Situația este aceeași și la Kenézlő, unde cei purtători de săbii au fost oameni maturi sau senili.

Dacă analizăm invers fenomenul și aruncăm o privire la mormintele din care sunt cunoscute centuri decorate cu aplici ajungem la constatări importante. Vârsta indivizilor din mormintele care au

¹⁸⁶ Mesterházy K., 1994, 202.

¹⁸⁷ Aceste idei sunt ipoteze de muncă pentru cercetările viitoare, deoarece nu sunt lucruri demonstrate.

avut ca însemn doar centura decorată cu aplici este mult mai diversă. Astfel, în mormintele nec. II/2 și 35 al necropolei II de la Karos, respectiv din mormântul 6 al necropolei II de la Kenézlő purtătorii acestor centuri sunt încă copii. Acest lucru poate fi constatat și în cazul mormântului de la Vereb¹⁸⁸. Din aceste morminte nu sunt cunoscute arme.

Harta VII. Grupa G. Subgrupa III: 1. Gáva - m. 1; 2. Tiszabercel - m. 2; 3. Hajdúböszörmény; 4. Kunágota - m. 6; 5. Szarvas-Tessedik - m. 8; 6. Șeitin - m. 1 (România); 7. Tiszajenő - m. „A”; 8. Homokmégy-Halom - m. 2; 9. Jánoshalma-Kisráta - m. „A”; 10. Kecel-Lehóczky tanya - m. 2; 11. Kecel-Vádéi dűlő - m. 3; 12. Nagylók-Erdőmajor; 13. Sárbogárd-Trinker tanya - m. 1; 14. Szekszárd-Hidaspetre; 15. Dömsöd-Szörhalompuszta; 16. Dőr-Kápolna dűlő; 17. Neszmély-Melegeshegy; 18. Szered - n. I/m. 2/53; 19. Šaľa - m. 21 (Slovacia); 20. Jászszentandrás-Járastanya - m. 2; 21. Rakamaz-Strázsadomb - m. 6; 22-24. Karos - n. II/m. 2, 35, n. III/m. 2; 25. Hencida - m. 3; 26-27. Kenézlő - n. I/m. 10, n. II/m. 6; 28. Tizakécske; 29. Mezőhegyes; 30. Harta-Tsz.Homokbánya - m. 1; 31. Domaszék.

În cazul mormântului 14 ale necropolei II de la Karos, individul este juvenil; acesta, pe lângă centura decorată cu aplici, a primit arc și săgeți. Tot unui juvenil îi aparține mormântul 20 din nec. II de la Kenézlő, unde individul a primit centura decorată cu aplici împreună cu arcul și săgeți. Mormânt de tânăr, cu vârfuri de săgeți alături de centura decorată cu aplici, este cunoscut de la Vereb.

Aceste dovezi subliniază constatările noastre: purtarea centurii decorată cu aplici nu a fost stabilită de vârsta vieții, ci de rang. Acest rang putea să fi fost doar moștenit, deoarece este greu de crezut ca un copil să fi dobândit dreptul de a duce în mormânt aceste piese. Aceste onoruri le-a primit probabil ca o consecință a prestigiului și rangului moștenit, ca simbol al rangului familial.

Această ipoteză este subliniată de o altă observație importantă, tot de ordin antropologic. La Izsák-Balázspuszta a fost descoperit un mormânt foarte bogat din punctul de vedere al însemnelor de rang. Individul în schimb a fost handicapat, deci inapt pentru orice activitate. Rangul său este simbolizat de centura decorată cu aplici și de geanta decorată cu plăcuță. Ca handicapat, acest rang nu

¹⁸⁸ Vezi nota 150.

putea să fi fost atins personal, portul centurii decorate cu aplici și a genții decorate cu plăcuță a fost îngăduit de originea sa. Symbolistica pieselor subliniază, după părerea noastră, în cazul de față, rangul moștenit și nu pe cele dobândite.

IV. Analogia istorică cu spațiul iranian oferă date importante privind natura unor însemne de rang. Astfel, în cadrul statului sasanid, tânărul nobil primea la 7 ani centura decorată cu aplici, simbolul statutului său moștenit¹⁸⁹. Decernarea acestui însemn de rang se desfășura în cadrul unor ceremonii.

Dacă acceptăm ipoteza că centura decorată cu aplici reprezintă rangul moștenit, iar sabia reprezintă un statut câștigat, se impune de la sine întrebarea cum interpretăm mormintele în care sabia se asociază cu centura decorată cu aplici?

Cum am amintit, cunoaștem 29 de morminte în care se asociază aceste două însemne de rang.

În primul rând, să aruncăm o privire asupra tipurilor de înmormântare din care provin. O parte provine din necropole ale "suitelor militare"¹⁹⁰, ca cea de la Karos - nec. II-III, Kenézlő - nec. I-II, Cluj-str. Zapolya, Cluj-str. Pata, Sered - nec. I, Biharea etc., fiind în majoritatea cazurilor mormântul conducător al necropolei, ca m. 52/nec. II și m. 11/nec. III de la Karos, m. 8 de la Biharea, m. 25 de la Cluj-str. Pata, m.1. de la Cluj-str. Zapolya, m. 3/nec. I de la Kenézlő, m. "A" de la Rakamaz-Strázshalom, m. 10/nec. I, respectiv m. 1, 7, 8/nec. II de la Tiszaeszlár-Bashalom.

A doua grupă de morminte în care se asociază sabia cu centura decorată cu aplici este formată din necropolele "stratului de mijloc"¹⁹¹. Morminte cu acest tip de inventar sunt cunoscute din necropolele de la Szeged-Jánosszállás, Nagymágocs, Rétközberencs, Szabadkigyós.

Morminte în care se asociază cele două însemne de rang provin din locuri de înmormântare formate din câteva morminte, care sunt cimitirele familiilor mici, aparținând aristocrației nomade. Acestei grupe îi aparțin grupurile de morminte descoperite la Beregszász, Földeák, Gádoros, Nagykörös, Nagymágocs, Tarcál, Tiszaszederkény etc.

Mormintele izolate reprezintă a treia grupă în care cele două categorii de obiecte se asociază. Este vorba de descoperirile de la Ladánybene-Benepusztá (?), Geszteréd, Zemplin.

Așa cum a reieșit din această sistematizare, indivizii care purtau cele două categorii de piese provin mai ales din necropolele în care indivizii înmormântați sunt puternic înarmați, astfel rolul militar (profesionist) al acestor comunități nu poate fi pus la îndoială. Șeful (șefii) acestor indivizi purta atât centura decorată cu aplici, cât și sabia care, în cazul mormintelor de la Karos și Rakamaz, a fost împodobită cu plăcuțe de argint, respectiv de aur, subliniind poziția deosebită a celor înmormântați. Săbii decorate cu plăcuțe mai apar în cazul mormintelor izolate (în varianta de aur), respectiv în mormintele care provin din cimitire mici, grupuri de morminte, ca cel de la Tarcál¹⁹². La aceste constatări se adaugă și faptul că în mormintele din care este cunoscută sabia decorată cu plăcuță din metale prețioase mai cunoaștem și alte categorii de piese care pot fi interpretate ca însemne de rang (geanta decorată cu plăcuță, geanta decorată cu aplici, tolba pentru arc pregătit decorată cu aplici).

Deci, cine pot fi acești indivizi din mormintele menționate? Având în vedere că în necropolele "suitelor militare" reprezintă mormintele conducătoare, iar mormintele izolate sunt cele mai fastuoase ale perioadei, putem formula ipoteza (și cu multă șansă de a nu greși) ca în cazul persoanelor respective să se îmbine ilustrarea rangului moștenit cu cea de rang câștigat. Evident, acestea sunt ipoteze de "muncă"; demonstrarea sau critica lor revine cercetărilor viitoare.

Însemne de rang în izvoarele literare.

I. Sabia

Pe baza izvoarelor literare, cunoaștem câteva mențiuni care se referă la sabia ca însemn de rang. Astfel, amintim datele lăsate de Gardizi despre maghiarii secolului IX: „Maghiarii sunt oameni arătoși ... Hainele lor sunt din brocart, iar armele sunt încrustate cu aur și argint”¹⁹³. Evident, aceste

¹⁸⁹ Mesterházy K., 1994, 202.

¹⁹⁰ Révész L., 1984-85, 615-639.

¹⁹¹ Szöke B., 1962, 20-25.

¹⁹² Tarcál este încadrat în cadrul grupului de morminte familiale ale aristocrației nomade. După părerea autorului acestor rânduri, mai degrabă este un mormânt al unui personaj foarte important în ierarhia politico-militară din secolul X. care a "luat" cu el și pe servitorii săi, deoarece din celelalte trei morminte nu este cunoscut nici un fel de inventar și astfel este greu de presupus ca aceste persoane ar fi fost membrii de familie.

¹⁹³ Martínez A.P., 1982, 162.

informații nu trebuie înțelese că se referă la toți maghiarii, ci ele sunt valabile numai pentru elita conducătoare. Totodată, sunt informații foarte importante, deoarece aceste constatări ale scriitorului arab le putem verifica cu ajutorul arheologiei, chiar dacă nu se referă la Bazinul Carpatic. Împodobirea armelor este astfel un obicei oriental, fiind adus de maghiari și nu preluat.

Un alt izvor important este Lambert din Hersfeld¹⁹⁴. Scriitorul german amintește că regina Anastazia, soția regelui maghiar Andrei I, mama lui Solomon I, în 1071 i-a dat cadou lui Otto de Nordheim sabia lui Attila, simbol al puterii, pentru ajutorul militar acordat. Tipologic, este identificată cu sabia de la Viena.

Sabia apare ca important însemn de rang și în cazul episodului de la Várkony. Astfel, acolo, Béla I trebuia să aleagă între coroană (simbolul regalității), respectiv sabie (simbolul ducatului de Bihor). Evenimentul s-a întâmplat în 1063¹⁹⁵.

Sabia, mai târziu, a reprezentat un rang important în armata mongolă¹⁹⁶.

II. Centura decorată cu aplici.

Informații importante din punct de vedere narativ avem din Imperiul Sasanid, din secolele VI-VII. Copilul provenit din familie prestigioasă primea centura decorată cu aplici la 7 ani, în cadrul unei ceremonii¹⁹⁷. Nu putem exclude ca această tradiție să se reflecte, în alt mod, în mormintele din secolul X, având în vedere multiplele legături culturale și economice ale stepelor eurasiatice.

Concluzii

Sintetizând, mormintele din secolul X, pe baza însemnelor de rang și a caracterului de înmormântare, pot fi încadrate în șase grupe, iar una dintre aceste grupe în mai multe subgrupe. Această sistematizare nu urmărește reconstituirea unei piramide sociale, o ierarhie socio-militară, ci doar stabilește criteriile tipologice ale mormintelor dotate cu însemne de rang. Dotarea mormintelor cu un anumit/anumite însemne de rang subliniază posibilitatea unei reglementări privind cantitatea și "calitatea" (simbolistica) însemnelor de rang depuse în mormânt. Probabil aceste cantități depuse au fost reglementate, deoarece altfel nu putem explica faptul că în unele morminte (de exemplu mormântul 52 de la Karos II) au fost depuse 6 însemne de rang, iar în alte morminte (de exemplu mormântul 35 tot din necropola de la Karos II) a fost depus un singur însemn de rang.

Alte situații subliniază că aceste cazuri nu sunt rodul unei simple întâmplări. Astfel, în alte ocazii aceleași însemne de rang apar în morminte de același tip, chiar dacă sunt despărțite de sute de kilometri. Ca exemplu menționăm mormântul 1/57 de la Sereď I, ale cărui însemne de rang sunt identice cu însemnele de rang ale mormântului 1 de la Cluj-str. Zápolya; sau însemnele de rang ale mormântului izolat de la Izsák-Balázspuszta, care este identic din punctul de vedere al însemnelor de rang cu mormântul 29 de la Karos II. Toate aceste exemple ne arată că ar fi o foarte mare eroare să le considerăm simple coincidențe.

Răspândirea celor șase grupe din punct de vedere chorologic în Bazinul Carpatic nu este proporțională. Mormintele grupelor A și B se concentrează în bazinul superior al Tisei și cu bogăția și splendoarea artistică a însemnelor lor de rang nu poate concura nici o altă grupă. Mormintele celorlalte șase grupe apar și în alte puncte ale Bazinul Carpatic, dar în rang probabil sau aflat la un nivel inferior în comparație cu indivizii din grupele A și B. Ca de exemplu, defunctul din mormântul 25 de la Cluj-str. Pata probabil a fost șeful unei suite militare, ca și individul din mormântul 52 de la Karos-II. Însemnele de rang ale conducătorului înmormântat la Karos nu pot fi comparate cu însemnele de rang ale individului de la Cluj, nici din punct de vedere calitativ și nici cantitativ.

Mormintele celor șase grupe:

I. Grupa A. Reprezintă o grupă aparte, atât din punctul de vedere al caracterului de înmormântare, cât și din cel al însemnelor de rang. Mormintele acestei grupe sunt izolate și singulare (cu excepția celui de la Rakamaz), iar în cazul mormântului de la Zemplin s-a putut observa și *camera funerară*. Din cauza condițiilor de descoperire, nu avem din păcate nici o informație despre mormântul de la Geszteréd.

¹⁹⁴ K. K., 1996, 68-70.

¹⁹⁵ Kristó Gy., 1986, 63.

¹⁹⁶ Kovács L., 1986, nota 118.

¹⁹⁷ Mesterházy K., 1994, 202.

Și însemnele de rang păstrează caracterul unic: sabia cu garnitură de aur, centură bogat decorată cu aplici, aplici de harnașament. La fel, costumația defuncților din această grupă se remarcă prin strălucirea specifică stăpânilor stepei: inelele de tâmplă, brățările, nasturii, inelele de glezne din aur. Din mormântul de la Zemplin este cunoscut și un recipient, o ceașcă, modă care apare și în mormintele princiare gepidice, avare sau hunice¹⁹⁸. Proveniența ceștii din argint aurit de la Zemplin este Sogdiana.

Camera funerară și sabia cu garnitură de aur fac la rândul lor ca grupa A să devină unică. Astfel, sabia cu garnitură de aur este cunoscută doar în cazul mormintelor acestei grupe: Geszteréd, Rakamaz, Zemplin.

Din punct de vedere chorologic, mormintele grupei A sunt cunoscute fără excepție din zona Tisei Superioare, în zona necropolelor "suitelor militare"¹⁹⁹. Caracterul lor singular și însemnele de rang le despart de celelalte înmormântări din regiune, fapt care poate fi pus numai pe seama poziției lor politico-militare superioare. Din datele avute la dispoziție reiese că situarea lor în scara superioară a ierarhiei politico-militare nu poate fi pusă la îndoială.

II. Grupa B. Poate fi despărțită de celelalte grupe (C-G) pe baza însemnelor de rang, dar tot din cauza lor poate fi despărțită în trei subgrupe. Însemnele de rang caracteristice mormintelor acestei grupe sunt *sabia decorată cu garnitură de argint*, respectiv *tolba de arc împodobită cu aplici de argint aurit*.

Tipurile de necropole din care sunt cunoscute aceste morminte sunt necropolele "suitelor militare" și necropolele mici, care numără câteva morminte. Mormintele din subgrupa I reprezintă cele mai bogate morminte din necropolele "suitelor militare", ca și din locurile de înmormântare cu câteva morminte.

Subgrupa I este constituită din mormintele 50 și 52 din necropola II de la Karos, mormântul 11 din necropola III din aceeași localitate, respectiv mormântul 1 de la Tarcal și mormântul de la Tizsasüly. În trei ocazii acestea sunt morminte de conducători din necropolele "suitelor militare", iar mormântul 1 de la Tarcal aparține unei necropole mic, familiale²⁰⁰. Documentarea necropolei de la Tizsasüly este atât de neclară încât nu putem declara nimic despre tipul său.

Însemnele de rang ale acestei subgrupe sunt sabia decorată cu garnitură de argint, centura decorată cu aplici din argint aurit, geanta decorată cu plăcuță, aplicile de harnașament. Din mormintele acestei subgrupe sunt cunoscute ambele piese specifice grupei B: sabia decorată cu garnitură de argint, respectiv tolba de arc împodobită cu aplici de argint aurit.

Subgrupa a II-a este constituită din mormintele de la Karos II/11 și mormântul de la Arad-Ceala. Mormântul de la Karos aparține tipului de necropolă "suită militară", în timp ce mormântul de la Arad-Ceala unui grup de morminte. Însemnul de rang specific acestei subgrupe este *sabia decorată cu garnitură de argint*, pe baza căreia am încadrat-o în grupa B.

Subgrupeii a III-a aparțin mormintele 2 și 3 de la Eperjeske. Și această necropolă numără doar câteva morminte. Însemnul de rang specific acestei subgrupe este *tolba de arc împodobită cu aplici de argint aurit*, pe baza căreia am încadrat-o în această grupă B.

Așa cum am putut observa, mormintele grupei B se deosebesc din punctul de vedere al componenței însemnelor de rang și mai ales al caracterului de înmormântare de mormintele grupei A. În cazul grupului B mormintele nu mai sunt izolate și singuratice, iar însemnele de rang nu mai au „calitatea” însemnelor mormintelor grupei A. Nu mai cunoaștem sabia decorată cu garnitură de aur, centura decorată cu aplici din argint este mult mai săracăcioasă în aplici. Podoabele costumației sunt confecționate mai ales din argint, chiar dacă apar și piese din aur.

Mormintele grupei B se concentrează în zona Tisei Superioare, având și două excepții. Primul este mormântul de la Tizsasüly, din zona Tisei mijlocii, celălalt aflându-se în zona confluenței dintre Mureș și Tisa, respectiv la Arad-Ceala.

Bogăția și caracterul singular în însemne de rang a zonei Tisei Superioare subliniază din nou importanța acestei zonei în secolul X, respectiv zona conducătorilor, a stratului conducător, probabil

¹⁹⁸ Astfel amintim mormintele princiare de la Mezöszilas (epoca avară), Apahida (epoca gepidică), Concești (epoca hunică).

¹⁹⁹ Révész L., 1996a, 198-206.

²⁰⁰ După datele avute la dispoziție nu se poate exclude ca celelalte trei persoane din mormintele fără inventar să fi fost ucise, sacrificate.

sălaşurile principelui „künde”, a conducătorilor militari și a suitelor militare ale acestora, participante în acțiunile din vestul continentului în prima parte a secolului al X-lea. Mormintele grupei B din această zonă probabil pot fi socotite ca aparținând unor conducători militari aflați în slujba principelui, având suite militare proprii²⁰¹.

Din regiunea confluenței Mureșului cu Tisa numeroase morminte cu însemne de rang rezervă posibilitatea existenței unui centru politico-militar, dar această regiune, din punctul de vedere al însemnelor de rang, ca și a cantității de morminte dotate cu arme, ca să nu mai vorbim de aproape inexistența necropolelor “suitelor militare”, este mult mai ne semnificativă în comparație cu zona Tisei Superioare.

Grupa C. Chorologia mormintelor din grupa C este mult mai complexă în comparație cu grupa B. Mormintele pe care le-am încadra în această grupă sunt cunoscute nu numai din necropolele “suitelor militare” sau din locuri de înmormântare care număra câteva morminte, ci și ca morminte izolate. În ceea ce privește însemnele de rang ale acestei grupe, ele se deosebesc profund de grupa B, și chiar între morminte există deosebiri care ne-au determinat să separăm mai multe subgrupe.

Subgrupa I. Mormintele de la Karos - nec. II/m. 29, Izsák-Balázspuszta și Kiskunfélegyháza-Radnóti Miklós út. Ultimele două au fost izolate. Însemnele de rang cunoscute din aceste morminte sunt centura decorată cu aplici din argint, geanta decorată cu plăcuță și aplicile de harnașament. Constatăm lipsa sabiei din această subgrupă.

În *subgrupa a II-a* se încadrează mormintele de la Bana - m. 1, respectiv m. 3 și 14 din necropola I de la Kenézlő. Însemnele de rang specifice acestei grupe sunt centura decorată cu aplici din argint, sabia nedecorată, aplicile de harnașament și geanta decorată cu plăcuță.

Subgrupa a III-a este o grupă artificială, deoarece nu cunoaștem componența inițială a mormintelor de la Kétpó, respectiv de la Ladánybene. Sabia nedecorată, centura decorată cu aplici din argint și aplicile de harnașament constituie componența însemnelor de rang din această subgrupă.

Din *subgrupa a IV-a* face parte doar un singur mormânt, și anume cel de la Cluj-str. Pata - m. 25. Din acest mormânt cunoaștem sabia nedecorată²⁰², centura decorată cu aplici din argint, aplici de harnașament și o descoperire foarte rară, anume geanta decorată cu aplici²⁰³.

Grupa C are trei deosebiri importante în comparație cu grupa B. În primul rând din mormintele grupei C lipsește sabia decorată cu garnitură de argint, respectiv tolba de arc împodobită cu aplici de argint aurit.

O altă deosebire importantă este că mormintele nu se concentrează în regiunea Tisei Superioare, ci se răspândesc uniform în tot spațiul Bazinului Carpatic. Pe baza mediului lor arheologic, în unii din acești indivizi putem vedea *șefii teritoriali*, care imitau în modul de înmormântare și portul de piese pe indivizii din zona Tisei Superioare. Astfel, dacă defuncții din grupa B se concentrează în zona amintită, dar niciodată înmormântați izolat, mormintele din grupa C apar și izolate, ca de exemplu mormintele de la Izsák-Balázspuszta, Kiskunfélegyháza-Radnóti Miklós út., Ladányben (?). Celelalte morminte apar ori în necropolele “suitelor militare”, ca la Karos, Cluj-str. Pata, Kenézlő, ori în necropolele familiale ale aristocrației gentilice (Bana, Kétpó).

Din punct de vedere chorologic, mormintele se răspândesc uniform în spațiul Bazinului Carpatic. Trei descoperiri se pot documenta din zona Tisei Superioare (Karos nec. II/m.29, Kenézlő nec. I/m.3 și 14), una din zona sudică a Câmpiei Mici (Bana - m. 1), trei descoperiri din zona dintre Dunăre și Tisa (Kiskunfélegyháza-Radnóti M. út., Izsák-Balázspuszta, Ladánybene-Benepuszta - toate descoperiri izolate), o descoperire din zona Criș-Tisa (Kétpó) și o descoperire nepublicată din păcate de la Cluj-str. Pata.

Este foarte interesant că mormintele izolate din această grupă au apărut în zona dintre Dunăre și Tisa: Kiskunfélegyháza-Radnóti M. út., Izsák-Balázspuszta, Ladánybene-Benepuszta. Pe baza acestui fapt, nu se poate exclude existența unui centru politico-militar și în această zonă. Ceea ce considerăm că este important este că modelul înmormântării singulare nu este specific numai zonei Tisei Superioare.

²⁰¹ Analiza paleoserologică a necropolei III de la Karos subliniază această constatare.

²⁰² După unele informații, o sabie ar fi fost decorată cu plăcuță pe mâner (analogia situației de la Karos). Numărul mormântului nu este cunoscut, astfel nu-l putem identifica cu mormântul 25 din necropola amintită.

²⁰³ Informații personale, pentru care mulțumesc doamnei Ioana Hica și domnului Petre Iambor.

Un alt model de înmormântare din care sunt cunoscute mormintele acestei grupe este cel al necropolelor “suitelor militare”. Aici se încadrează mormântul 25 de la Cluj-str. Pata, care era probabil șeful grupului militar din necropola respectivă. În necropola alcătuită din 26 de morminte, care s-au organizat în trei grupuri de morminte, individul era înmormântat în grupa centrală. Amintim că în necropolă au fost înmormântați 19 bărbați, 6 femei și un copil. Caracterul militar al acestei necropole este mai mult decât sigur, dar considerăm interesant și important faptul că conducătorul urma modelul de înmormântare al conducătorilor din zona Tisei Superioare, dar mult mai simplu, ceea ce este în concordanță cu ierarhia militară, oglindită de “calitatea” inferioară a însemnelor de rang. Astfel, sabia nu este decorată cu garnitură metalică, centura decorată cu aplici din argint este mai sărăcăcioasă, costumația este mult mai simplă. La fel și mediul său arheologic (cei alți defuncți) este mult mai simplu în comparație cu al celor din zona Tisei Superioare.

Grupa D. Mormintele acestei grupe sunt mult mai puțin dotate cu însemne de rang în comparație cu grupele anterioare. În consecință, și mormintele din punct de vedere cantitativ cunosc o creștere importantă.

Pe baza însemnelor de rang am încadrat în două subgrupe:

Subgrupa I cuprinde mormintele 8 de la Tiszabездéd, respectiv Szvaljava. Din aceste morminte cunoaștem sabia nedecorată, respectiv geanta decorată cu plăcuță de argint.

Subgrupa II. Mormintele acestei subgrupe arată deosebiri importante față de subgrupa I din punct de vedere cantitativ. Astfel, sunt cunoscute 19 morminte având aceste însemne de rang, din toate regiunile Bazinului Carpatic (vezi harta nr. III). Însemnele de rang specifice sunt sabia, respectiv centura decorată cu aplici.

Mormintele grupei D sunt cunoscute din necropolele “suitelor militare”, respectiv au făcut parte din necropole mici, de câteva persoane. Sunt cunoscute atât din zona Tisei Superioare (Beregovo, Szvaljava - m. 2, Tiszabездéd - m. 8, Rétközberencs-Paromdomb - m. 2, Tiszaeszlár-Bashalom - nec. I/m. 10, II/m. 1, 6, 8), cât și din alte zone ale Bazinului Carpatic. Un nucleu important de morminte cu asemenea însemne de rang cunoaștem din zona dintre Mureș-Criș-Tisa (Szabadkigyós - m. 1, Gádoros - m. 2, Nagymágocs - m. 5, Földeák). Însă, dacă necropolele din zona Tisei Superioare sunt necropolele “suitelor militare”, în zona amintită tipul de necropolă este cea familială, probabil a aristocrației gentilice. Tot tipului de necropolă “familială” aparțin descoperirile funerare din zona Budapestei (Budapest-Pestlőrinc, Budaörs), ca și mormântul 2 de la Nagykörös.

Din zona granițelor (*indagines-gyepü*), morminte cu însemne de rang din grupa D au apărut tot în necropole ale “suitelor militare” (Cluj-str. Zápolya/Dostoievski - m. 1, Sered - nec. I/m. 1/57), ca și în zona Crișurilor, unde necropola de la Biharea, din punctul de vedere al structurii de necropolă, a obiceiurilor funerare, a culturii materiale, este strâns legată de necropolele din zona Tisei Superioare (Biharea-Somlyóhegy).

Grupa E. Cantitatea mormintelor din grupa E ilustrează foarte clar rangul și poziția lor în ierarhia politico-militară. Singurul însemn de rang al grupului E, care numără 70 de descoperiri, este sabia nedecorată, simplă. Chorologia mormintelor de acest tip poate fi urmărită uniform în tot spațiul Bazinului Carpatic, din zona bogată a Tisei Superioare până la zona săracă în descoperiri din jurul Balatonului.

În ceea ce privește tipurile de necropole din care sunt cunoscute aceste morminte, constatăm o creștere cantitativă și în acest sens. Astfel, cunoaștem morminte atât din necropolele “suitelor militare”, cât și din necropolele mari și sărace ale populației de rând. Sunt și unele morminte izolate, singuratice. În necropolele “suitelor militare” reprezintă mormintele cele mai simple, dar în necropolele “populației de rând” uneori îl putem vedea pe șeful comunității din aceste locuri de înmormântare.

Chiar dacă răspândirea lor este uniformă, în unele zone formează concentrări importante. Asemenea concentrări remarcăm în necropolele din zona Tisei Superioare, precum și în zona Csongrádului și în cimitirele din Cluj-Napoca (vezi harta IV).

În zona Tisei Superioare aceste morminte apar în mediul mormintelor de “conducători” militari (în literatura maghiară “vezérsír”, iar în cea germană “Fürstengrab”), fapt care din nou subliniază existența unui puternic centru politico-militar, probabil zona de reședință a principelui

local “küinde”. Din necropolele “suitelor militare” din această regiune sunt cunoscute mai multe morminte cu acest tip de inventar simplu, caracteristic unui militar, războinic de rând²⁰⁴.

În alte zone aceste morminte apar mai ales din necropolele “populației de rând”, neexistând o concentrare ca în zona amintită²⁰⁵, deși mai există alte centre unde apar concentrații de morminte având ca inventar doar sabia. O zonă de asemenea concentrare este zona Clujului unde, după unele informații, au apărut 8 morminte având ca însemn de rang doar sabia²⁰⁶.

Grupa F. Însemne de rang ale acestei grupe sunt centura decorată cu aplici și geanta decorată cu plăcuță. În inventarul defuncțiilor apare arcul, vârfuri de săgeți, topoare etc. Deja lipsește sabia, atât cea decorată cu garnitură de metal, cât și cea simplă. Asemenea descoperiri cunoaștem de la Tuzsér-Boszorkányhegy - m. 6, respectiv de la Szolnok-Strázsaalom²⁰⁷. Numărul prea mic de descoperiri nu ne lasă posibilitatea unei interpretări de orice tip.

Grupa G. Din punctul de vedere al însemnelor de rang este contrastul total al grupei E. Astfel, dacă în mormintele grupului E singurul însemn de rang este sabia, în cadrul grupului G însemn de rang este doar centura decorată cu aplici.

Grupul G cuprinde trei subgrupe. De fapt, ar constitui o singură grupă, dar am segmentat-o pe baza armamentului component.

Subgrupa I cuprinde mormintele în care, pe lângă centura decorată cu aplici, apar plăselele de os ale arcului, tolba cu vârfuri de săgeți. Sunt cunoscute morminte din mai multe tipuri de necropole: necropolele “suitelor militare”, grupuri de morminte, precum și din necropolele “populației de rând”, cu un număr mare de morminte.

Morminte grupului G apar de multe ori în necropolele din care sunt cunoscute și morminte cu inventar având sabie, dar aceste două însemne nu se “intersectează”, ci apar în morminte diferite. În acest sens exemple clare oferă necropolele de la Karos II, respectiv cea de la Kenézlő I. În necropola de la Karos mormintele 5, 6, 35 aveau în inventar doar sabia, iar mormintele 14, 60, 61 doar centura decorată cu aplici. Mormintele „conducătoare” 50 și 52 reuneau ambele însemne. Această constatare se referă și la necropola de la Kenézlő I.

Mormintele subgrupeii se răspândesc în tot spațiul Bazinului Carpatic, fiind cunoscute din zona Câmpiei Mici până în Bazinul Transilvan. O concentrare a mormintelor din această subgrupă observăm în zona Tisei Superioare, precum și în zona confluenței Mureșului cu Tisa. Din Bazinul Transilvan cunoaștem o singură descoperire, și anume cea de la Deva Micro 15 - m. 2-6²⁰⁸? (vezi harta V).

Subgrupele II-III. Însemnul de rang al acestor subgrupe este tot centura decorată cu aplici. Din mormintele subgrupeii II nu cunoaștem decât tolba cu vârfurile de săgeți, iar din subgrupă III nici un tip de armă. Numărul aplicilor pe centură scade considerabil, de cele mai multe ori centura fiind decorată doar cu câteva aplici²⁰⁹.

O altă observație importantă: considerăm că în cazul acestor morminte defunctul de multe ori este copil sau juvenil²¹⁰.

Mormintele acestor subgrupe apar și în necropolele “suitelor militare” (în aceste necropole sunt mai ales copii), dar cele mai multe exemple apar în necropolele populației de rând, probabil ca conducători ai acestor comunități. Mormintele subgrupelor II-III ale grupei G se răspândesc uniform în spațiul Bazinului Carpatic, concentrare de morminte nu putem urmări.

²⁰⁴ Analiza paleoserologică de la Karos - nec. III a demonstrat că războinicii cu inventar simplu nu aveau legătură genetică cu “conducătorul” (m. 11) echipat corespunzător ca un șef militar (vezi grupa B). Șeful avea în jurul lui pe membrii familiei sale, iar la capătul rândului erau înmormântați acești militari simpli. Necropole cu mai multe morminte de acest tip sunt cunoscute de la Karos - nec. I-II, 5 morminte; Kenézlő - nec. I, 2 morminte, Sárospatak-Baksahomok 2 morminte etc.

²⁰⁵ De exemplu Blandiana “B” - m. 11, respectiv Kál-Legelő - m. 52.

²⁰⁶ Eu cunosc doar 6 morminte cu săbii (două din necropola din str. Pata, respectiv 4 din str. Zápolya/Dostoievski). Însă, după informațiile transmise de domnul Petre Iambor, au fost descoperite 4 morminte cu săbii. Nu trebuie să uităm că regretatul R. R. Heitel a văzut 3 săbii (una decorată cu garnitură de argint!).

²⁰⁷ Descoperirile de la Szolnok-Strázsaalom însă au fost izolate, astfel s-ar putea ca în componența lor să se fi aflat și alte însemne de rang.

²⁰⁸ Heitel R. R., 1994-95, 429.

²⁰⁹ Excepție constituie mormântul 3 de la Tiszabездéd, deoarece centura defunctului a fost împodobită cu 59 de aplici. Lit.: Jósa A., 1896, 391-394, Tab. III.

²¹⁰ În acest sens amintim descoperirile de la Karos - nec. II/m. 2, 14; Kenézlő - nec. II/m. 6/31; Vereb etc.

Sintetizând: Mormintele grupei A sunt izolate, precum și unele morminte din grupa C.

Mormintele grupelor B și C sunt cunoscute din aceleași tipuri de necropole (necropolele "suitelor militare", respectiv din necropolele mici, ale aristocrației gentilice), cu excepția a trei cazuri din grupa C.

Începând de la grupa E, tipurile de necropolă se modifică esențial; pe lângă tipurile anterior cunoscute, morminte ale acestei grupe sunt cunoscute și din necropolele mari, ale populației de rând. Mormintele subgrupelor II-III ale grupei G sunt cunoscute mai ales din aceste necropole.

Pe baza acestor constatări, putem rezuma lucrarea noastră în trei concluzii:

A. Piesele considerate însemne de rang se concentrează mai ales în zona Tisei Superioare, dar concentrări microregionale cunoaștem și în alte zone (zona Clujului sau regiunea confluenței Mureșului cu Tisa, de exemplu).

B. Depunerea după anumite cutume sau legi a diferitelor însemne de rang nu se observă numai în necropolele din zona Tisei Superioare, ci și în alte necropole ale spațiului Bazinului Carpatic. Fenomenul ritualic observat de László Révész, potrivit căruia săbiile și centurile decorate cu aplici nu apar în inventarul aceluiși mormânt, nu este specific numai necropolelor din zona Tisei Superioare. Situații când sabia și centura decorată cu aplici apar în morminte separate în cadrul aceleiași necropole sunt cunoscute și din alte zone ale Bazinului Carpatic. În acest sens amintim necropolele de la Algyő, Szarvas, Püspökladány, necropole în care sabia în inventarul mormintelor nu se "intersectează" niciodată cu centura decorată cu aplici (Algyő-mormântul 18 avea în inventar sabie, iar mormintele 37 și 92 centura decorată cu aplici; Szarvas - m. 1 conținea sabie, iar mormântul 8 centura decorată cu aplici; mormintele 16 și 22 de la Püspökladány conțineau sabie, iar mormântul 57 și 297 centura decorată cu aplici). Explicația acestui fenomen a fost dezbătută anterior.

C. Mormintele cele mai însemnate din punctul de vedere al însemnelor de rang aparțin primele trei grupe. Interesant este că, dacă în cazul primelor două grupe, cunoscute aproape exclusiv din zona Tisei Superioare, mormintele din grupa C apar deja în diferite puncte ale Bazinului Carpatic. Începând de la grupa D, mormintele cu inventarul corespunzător sunt cunoscute din toate necropolele orizontului funerar din secolul X.

GÁLL ERWIN
Universitatea București

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Bálint Cs. 1971a - *A honfoglalás kori lovastemetkezések. (Les tombes à ensevelissement de cheval chez les hongrois du IXe-XIe siècles)*, *M.F.M.É.*, 1971/2, 85-108.
- 1971b - *X. századi temető a szabadkigyósi-pálligeti táblában. (Tenth century cemetery in the Pálliget plot of Szabadkigyós)*, *B.M.M.K.*, 1971, 1, 49-88.
- 1976 - *A magyarság és az ún. Bjelo-Brdoi kultúra. (Die Ungarn und die sogenannte Bielo-Brdo kultur)*, *Cumánia*, 4, 1976, 225-254.
- 1980 - *Der Landnahmezeitliche Grabfund von Pestlőrinc*, *Acta.Arch.Hung*, 32, 1980, 241-250.
- 1988 - *Die Archäologie der Steppe*, Wien-Köln, 1988.
- 1991 - *Südungarn im 10. Jahrhundert*, *Studia Arch. Bp.*, 1991.
- Berreman G.D. 1981 - *Social Inequality: A Cross Cultural Analysis. In: Berreman G.D., Social Inequality: Comparative and Developmental Approaches*, New-York, 1981, 3-40.
- Bóna I. 1993 - *A hunok és a nagykirályaik*, Bp., 1993.
- 1996 - *A honfoglalás kori Erdély a régészeti kutatások fényében*, *Honismeret*, 24, 1996, 5, 3-16.
- 1997 - *A honfoglaló magyarok régészeti hagyatékának társadalom-történeti tanulságai*, *Tudomány*, 1997, 12, 1451-1461.
- Budinsky-Kricka V.- Fettich N. 1973 - *Das altungarische Fürstengrab von Zemplin*. *Arch. Slov. Fontes*, 1973, 2.

- Dienes I. 1957 - *A bashalmi (Szabolcs-Szathmár m.) honfoglalás kori temető*, *Arch. Ért.*, 1957, 84, 24-37.
- 1959 - *Perbetei lelet. Milyen volt a honfoglaló magyarok öve? (Der Fund von Perbete. Wie sahen die Gürtel lannehmenden Ungarn aus?)*, *Arch.Ért.*, 86, 1959, 145-158.
- 1960 - *Honfoglaló magyarok sirjai Nagykőrösön (Gräber der Landnehmenden Ungarn in Nagykőrös.)*, *Arch. Ért.*, 87, 1960, 177-187.
- 1961 - *A honfoglaló magyarok (Die landnehmenden Ungarn)*, în *A kisvárdai vár története*. Coord.: Éri I., Kisvárdá, 1961, 95-196.
- 1964 - *Honfoglalás kori tarsolyainkról (Les aumonieres hongroises de l'époque de la conquete)*, *FolArch.*, 16, 1964, 79-112.
- 1972 - *A honfoglaló magyarok*, Bp., 1972.
- 1975 - *Rakamaz-Strázsadombi dűlő*, *Arch.Ért.*, 102, 1975, 305-306.
- 1986 - *A Felső-Tisza vidék a X.században*, în *Szabolcs-Szathmár megye műemlékei*, 1, 1986, 92-114.
- Dörmer 1970 - *Cercetări si săpături arheologice în judetul Arad*, *M.C.A.*, 1970, 9, 445-465.
- Erdélyi I. 1961-62 - *A bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom) honfoglalás kori temető (Der landnahmezeitliche Friedhof von Bodrogszerdahely)*, *J.A.M.É.*, 4-5, 1961—62, 17-30.
- Érdy J. 1858 - *A verebi pogánysír*. *MTA. Évk.*, 1858, 9, 14-27.
- Éry K. 1967-68 - *Archaeological and antropological reconstruction of the X.century Cemetery of the Sárbogárd*, *Alba Regia*, 8-9, 1967-68, 93-111.
- F.É.K. (Fehér G.-Éry K.- Kralovánszky A.) 1962 - *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sirleletei*. *Rég. Tan.* II. Bp., 1962.
- Fettich N. 1931 - *Adatok a honfoglaláskor archaeológiájához (Angaben zur Archäologie der ungarischen landnahmezeit)*, *Arch. Ért.*, 1931, 45, 48-112.
- 1937 - *A honfoglaló magyarság fémművészete (Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn)*, *Arch. Hung.*, 1937, 21.
- Gáll E. 1999 - *A honfoglaló magyarság katonai-politikai rangrétegződése. Rangjelző tárgyak a honfoglaló magyar sírokban (Rank denoting Objects and the Structuring of the Hungarian Society of the Conquest-period)*, *Acta Siculica*, 1999, 191-216.
- Hampel J. 1900 - *A honfoglalás kor hazai emlékei*, în *Pauler Gy.-Szilágyi S., A magyar honfoglalás kútfoi*, Bp., 1900, 590-826.
- 1905 - *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, I-III, Braunschweig, 1905.
- 1907 - *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*, Bp., 1907.
- Harhoiu R. 1998 - *Die Frühe Völkerwanderungszeitliche in Rumänien*, București, 1998.
- Haugh B. 1902 - *A szekszárdi múzeum újabb szerzeményei*, *Arch. Ért.*, 1902, 22, 364-370.
- Heitel R. R. 1994-95 - *Die Archäologie der ersten und zweiten phase der eindringens der Ungarn in das innerkarpatische Transilvanien*. *Dacia*, 1994-95, 38-39, 389-439.
- Horedt K. 1986 - *Siebenbürgen im Frühmittelalter*, Bonn, 1986.
- Horváth M. A. 1993 - *Honfoglalás kori sirleletek Bács-Kiskun megyéből. (Landnahme-zeitliche Grabfunde aus dem Komitat Bács-Kiskun)*, *H.O.M.É.*, 1993, 30-32/2, 321-350.
- Írásné Méliș K. 1992 - *Honfoglalás kori leletek Budaörs-Tüzkőhegyről*, *Bud. Rég.*, 1992, 29, 95-108.
- Jankovich D.- Makkay J.- Szőke B.M. 1989 - *Békés megye régészeti topográfiája. A szarvasi járás*, Bp., 1989.
- Jósa A. 1895 - *A tarczali sirleletről*, *Arch. Ért.*, 1895, 15, 75-76.
- 1896 - *A bezdédi honfoglalás kori temető*, *Arch. Ért.*, 1896, 16, 385-412.
- 1900 - *Emlékek a honfoglalás korából*, *Arch. Ért.*, 1900, 20, 214-224.
- 1914a - *Honfoglalás kori emlékek Szabolcsban*, *Arch. Ért.*, 1914, 34, 303-340.
- 1914b - *Honfoglalás kori temető Micskepusztán*, *M.K.É.*, 1914, 201-206.
- K.K. 1996 - *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus*, Budapest, 1996.

- Kaposvári Gy. 1955 - *Honfoglaláskori temető Jásszentandráson, Jászkunság*, 1955, 2, 39-41.
- Karácsonyi J. 1903 - *A bihari honfoglalás kori lovassírról, Arch. Ért.*, 1903, 23, 405-412.
- Kislégghi Nagy Gy. 1904 - *Lovas halomsírokról Torontál megyében, Arch. Ért.*, 1904, 24, 417-421.
- Kiss A. 1983 - *Baranya megye X-XI. századi sírleletei. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori temetői- nek a leletanyaga*, I, Bp., 1983.
- 1985 - *Studien zur Archäologie der Ungarn im 10. und 11. Jahrhundert. Die Bayern und ihre Nachbarn, Österreichisches Akademie der Wissenschaften, Wien*, 1985.
- Kiss Á.- Bartha A. 1970 - *Graves from the Age of the Hungarian Conquest at Bana, Acta Arch. Hung.*, 1970, 22, 219-260.
- Kiss L. 1920-22 - *Eperjeskei honfoglaláskori temető, Arch. Ért.*, 1920-22, 39, 42-55.
- 1937 - *Honfoglalás kori sírok Tiszabercelen, Dolg.*, 1937, 13, 240-246.
- 1938 - *A geszterédi honfoglalás kori sírlelet (Der altungarische Grabfund von Geszteréd), Arch. Hung.*, 1938, 24.
- Kovács I. 1941 - *Hogyan használta a honfoglaló magyar a szablyát? (Ein Beitrag zur benützung des Ungarischen Säbels der Landnahmezeit), Közl.*, 1941, 1, 129-131.
- 1942 - *A kolozsvári Zápolya utcai magyar honfoglalás kori temető (Der landnahmezeitliche Friedhof von Kolozsvár-Zápolya Gasse), Közl.*, 1942, 2, 85-118.
- Kovács L. 1986 - *Viselet, fegyverek*, in Kristó Gy., *Az Árpád-kor háborúi*, Bp., 1986, 216-282.
- 1990 - *Szablya-kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10-11. századi magyar sírok keltezéséhez (Säbel-Schwert waffenwechsel. Zur datierung der Ungarischen Gräber mit zweischneidigen schwertern im 10-11. Jh.), Arch. Ért.*, 117, 1990, 39-49.
- 1992 - *Honfoglaló magyar leletek a kajárpéc-gyüri kavicsbányában, Comm. Arch. Hung.*, 1992, 159-171.
- Költő L. 1990 - *Tanulmányok Balatonszemes múltjáról és jelenéről, Balatonszemes*, 1990, 85-101.
- 1993 - *Honfoglalás kori tegez Vörsről, H.O.M.É.*, 1993, 30-32/2, 433-446.
- U. Köhalmi K. 1972 - *A steppék nomádja lóháton, fegyverben*, Bp., 1972.
- Kralovánszky A. 1980 - *Honfoglalás kori leletek Dunaalmáson, Tatán*, in *Komárom megye története I.* Szerk. Gomkötő G., Tatabánya, 1988, 244-282.
- Kristó Gy. 1986 - *Az Árpád-kor háborúi*, Bp., 1986.
- 1996 - *Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok*, Bp., 1996.
- Kürti B. 1978-79 - *Honfoglalás kori magyar temető Szeged-Algyőn (Előzetes beszámoló) (Ein ungarisches Gräberfeld aus der Landnahmezeit in Szeged-Algyő), M.F.M.É.*, 1978-79, 323-345.
- László Gy. 1944 - *A honfoglaló magyar nép élete*, Bp., 1944.
- 1955 - *Etudes archéologiques sur l'histoire de la société des Avars, Arch. Hung.*, 1955, 34.
- 1976 - *A zempléni honfoglaláskori vezérsírról, Arch.Ért.*, 103, 1976, 79-86.
- Lehóczky T. 1900 - *Honfoglalás kori sírról Beregszászon, Arch. Ért.*, 1900, 398-402.
- Lőrinczy G.- Szalontai Cs. 1993 - *Régészeti adatok Csongrád megye 6-11 századi településtörténetéhez (Archäologische Beiträge zur Siedlungsgeschichte des Komitats Csongrád im 6-11 Jhs.), H.O.M.É.*, 30-31/2, 1993, 296-297, Tab. XII-XIII.
- Madaras L. 1985 - *Az Éhhalom titka, Él.Tud.*, 1985/10, 304-305.
- Martinez A.P. 1982 - *Gardizi's Two Chapters on the Turks, Archivum Europae Medii Aevi*. 1982.
- Märghitan L. 1965 - *Morminte din epoca feudal timpurie descoperite la Seitin, SCIV*, 1965, 16, 581-585.
- Mesterházy K. 1994 - *Többgyökerű ősi vallásunk emlékei*, in *Honfoglalás és régészet*, Coord. Kovács L., Budapest, 1994, 195-206.
- Móra F. 1926 - *Lovassírok Kunágótán, Dolg.*, 1926, 2, 123-135.

- Nagy G. 1913 - *Erdély a honfoglaláskor idejében a régészeti leletek világánál*, Arch. Ért., 1913, 33, 268-275.
- Nemeskéri J.- Kralovánszky A.- Harsányi L. 1961 - *Data to the Reconstruction of the Population of an eleventh Century Cemetery: Gáva-Market, Crania Hung.*, 1961, 4, 1-64.
- M. Nepper I. 1994 - *Honfoglalók a Hortobágy-Beretyó vidékén*, in Györffy Gy.- Kovács L., *Honfoglalás és régészet*, Bp., 1994, 151-160.
- Niederle L. 1931 - *Rukovět slovanské archeologie*, Praga, 1931.
- Nyári J. 1873 - *A pilini Leshegyen talált csontvázakról*, AK, 1873, 9, 16-24.
- Pohl W. 1988 - *Ein Steppenvolk in Mitteleuropa, 567-822. n. Chr.*, München, 1988.
- Reizner J. 1903 - *A szeged-domaszéki magyar pogány kori sírleletről*, Arch. Ért., 1903, 23, 268-272.
- Révész L. 1984-85 - *Voltak-e nagycsaládi temetői a honfoglaló magyaroknak? (Über die Existenz der grossfamiliären Gräberfelder bei den landnehmenden Ungarn)*, M.F.M.É., 1984-85 (1991), 615-639.
- 1996a - *A karosi honfoglaláskori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez (Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theißgebietes im 10. Jahrhundert)*, Miskolc, 1996.
- 1996b - *Honfoglaláskori temető Szentes-Borbásföldön (Szabó János ásatása nyomán) (Ein Landnahmezeitlicher Gräberfeld in Szentes-Borbásföld (Nach der Ausgrabung von János Győző Szabó)*, *Studia Arch.*, 2, 1996, 299-336.
- 1998 - *Szemponatok a honfoglalás kori leletanyag időrendjének meghatározásához a keleti párhuzamok alapján*, MFM-Stud., IV, 1998, 523-532.
- Schulze-Dörlmann M. 1991 - *Untersuchungen zur Herkunft der Ungarn und zum Beginn ihrer Landnahme*, J.R.G.Z., 1988 (1991), 35, 373-478.
- Selmeczi L. 1967 - *A szolnoki múzeum régészeti leletmentései 1967-ben*, Jászkunság, 1967, 13, 166-172.
- 1980 - *Der landnahmezeitliche Fund von Kétpó*, *Acta Arch. Hung.*, 1980, 32, 251-269.
- Supka G. 1911 - *Honfoglalás kori leletről Gödöllőn*, Arch. Ért., 1911, 31, 180-183.
- Stanojev N. 1989 - *Nekropole X-XV veka u Voivodinu*, Novi Sad, 1989.
- Szabó J.Gy. 1983 - *A Duna-Tisza köze és a magyar honfoglalás*, *Forrás*, 1983, 15, 34-52.
- Szentpéteri J. 1993 - *Egy késő avar kori lovas tiszti jelvény - A "csótár" (Ein spätawarenzeitliches Kavallerieoffizierzeichen - die Kopfbuschhülse)*, in *Az Alföld a IX. században*, Szeged, 1993, 49-63.
- Szöke B. 1954 - *Adatok a Kisalföld IX. és X. századi történetéhez (Angaben zur Geschichte der kleinen Tiefebene im 9. und 10. Jh.)*, Arch. Ért., 1954, 81, 119-136.
- 1962 - *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei*, Rég. Tan., 1, Bp., 1962.
- Tocik A. 1968 - *Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei*, *A. Sl. Cat.*, 1968, 3.
- 1992 - *Materiály k dejinám juzného Slovenska v 7-14. storoci*, *Stud. Zvesti*, 1992, 28, 158-160.
- H. Tóth E. 1974 - *Honfoglalás kori sír Kiskunfélegyházán (Ein landnahmezeitliches Grab in Kiskunfélegyháza)*, Arch. Ért., 1974, 101, 112-125.
- 1976 - *Az Izsák-Balázspusztai honfoglalás kori lovassír (The equestrian grave of Izsák-Balázspusztá from the magyar conquest)*, *Cumánia*, 1976, 4, 141-181.
- Tóth Z. 1930 - *Attila's Schwert*, Bp., 1930.
- K. Végh K. 1970 - *Honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletek a miskolci múzeumban (Landnahme- und frühárpádenzeitliche Grabfunde im Miskolcer Museum)*, *H.O.M.É.*, 1970, 9, 79-92.
- 1992 - *Honfoglalás kori sírleletek Tizzaszederkényből (Landnahmezeitliche Grabfunde aus Tizzaszederkény)*, Arch. Ért., 119, 1992, 62-67.
- Winkler P. 1912 - *Sírleletek a honfoglalás korából II. Keceli sírleletek*, Arch. Ért., 1912, 32.

RANK DENOTING OBJECTS AND THE STRUCTURING OF THE HUNGARIAN SOCIETY OF THE CONQUEST

SUMMARY

The paper represents a typology of the rank-denoting objects beside the graves during the period of the conquest. The seven groups on the eight maps could be the corresponding of a social-political-military hierarchy. The mentioned typology does not eliminate, but seems to rather support the hypothesis according to which, typical for the Hungarian Conquest-the inherited and the earned rank are expressed by two different types of rank symbols: the inherited rank by a beaten belt, while the earned one by the sabre.